

नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक

आनन्दभूमि

२०६६ जनैपूर्णिमा - श्रावण पूर्णिमा वर्ष ३७
बु.सं. २५५३

अंक ४
ने.सं. ११२९ गुंलाश्व/गुंलागा

The Ananda Bhoomi (Year 37, Vol. 4)
A Buddhist Monthly : Aug./Sept. 2009

प्रमुख सल्लाहकार:

भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविर (प्रमुख, आ.कु.वि.)
भिक्षु मैत्री महास्थविर (अध्यक्ष, आ.कु.वि.)

सल्लाहकार:

भिक्षु धर्ममूर्ति (सचिव, आ.कु.वि.गुठी)

ब्यवस्थापक

भिक्षु सरणंकर

आनन्द कुटी विहार, ४२७१४२०

व्यवस्थापन सहयोगी:

मिलन श्रेष्ठ, जुजुभाई तुलाधर, संघरत्न शाक्य

आवरण सज्जा:

फल समान शाक्य, उकुबहाल (यतालिवि)

वितरण तथा अर्थ

भिक्षु पियदस्सी, भिक्षु नारद, भिक्षु शान्तकोशल

लेखा व्यवस्थापन:

भिक्षु प्रज्ञारत्न, सुरेश महर्जन, स्वयम्भू

सम्पादन सहयोगी:

भिक्षु जनक, विश्व शान्ति विहार

सम्पादक/प्रकाशन संयोजक:

कोण्डन्य

बुद्ध विहार भृकुटीमण्डप, ४२२६७०२

वितरणार्थ सहयोगीहरू:

बुद्धजयन्ती समारोह समिति (श्रीघः), भिक्षु चन्दिमो, भिक्षु जवन, अ.इन्द्रावती, सत्यना शाक्य, सुश्री वीणा कंसाकार, सुश्री शकुन्तला प्रधान, श्रीमती केशरी वज्राचार्य, शाक्य वाच शप-बनेपा, सुवर्णमुनि शाक्य (भैरहवा), नरेश वज्राचार्य, विद्यादेवी शाक्य (बुटवल), याम शाक्य (वेनी), सर्जु वज्राचार्य (पाल्पा), उत्तममान बुद्धाचार्य (पोखरा), कृष्णप्रसाद शाक्य (बागलुङ्ग), विजय गुरुङ्ग (लमजुङ्ग), शेखर शाक्य (नारायणगढ) ।

मुद्रण:

डट्स प्रिन्टिङ्ग हाउस, प्रयागपोखरी, ललितपुर, फोन: २१२०२३५

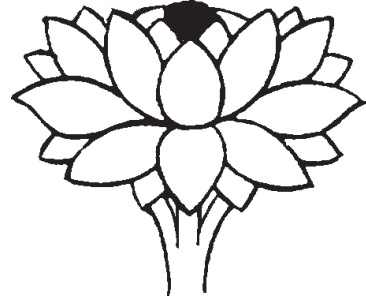
प्रकाशक:

आनन्दकुटी विहार

आनन्द कुटी विहार, स्वयम्भू, फोन: ४२७१४२०

का.जि.द.नं. ३४/०३४/०३५/म.क्षे.हु.नि.द.नं. ७/०६१/६२

बुद्धवचनामृत

न पुष्पगन्धो पटिवातमे'ति
न चन्दनं तगरमल्लिका वा ।
सतं च गन्धो पटिवातमे'ति
सब्बादिसा सप्पुरिसो पवाति ॥

फूल, चन्दन, मल्लिका, चमेलीहरूको सुगन्ध हावा
नचल्ने ठाउँमा जान सक्दैन ।
किन्तु सत्पुरुषको सुगन्ध सबै दिशामा
फैलिरहेको हुन्छ ।

- धम्मपद

सम्पर्क कार्यालय

आनन्द भूमि

आनन्द कुटी विहार गुठी, पो.ब.नं. ३००७, काठमाडौं ।

फोन: ४२७१४२०

E-mail : anandakutivihar@ntc.net.np

वार्षिक रू. १५०/-

एकप्रति रू. १५/-

वार्षिक ग्राहक बनी सहयोग गरौं

गताङ्कमा प्रकाशित

पाप कर्म (अकुशल कर्म) कहिल्यै नगर्नु
पुण्य (कुशल कर्म) गर्दै जानु ।
आफ्नो चितलाई (मन) शुद्ध गर्नु
यहि नै बुद्धको उपदेश हो ।

बिश्व मोटर ट्रेडर्स

ख-२, ४०८, पुतलिसडक, काठमाडौं, नेपाल ।
फोन नं: ४२२५६२५, ४२४४१७३, फायक्स: ४२२९८५५
ईमेल: vmtautoparts@wlink.com.np

टोयोटा, मित्रसुबिसि, निशान, इसुजु, सुजुकि इत्यादि
गाडिका पार्ट्सहरू को लागि सम्पर्क गर्नुहोस् ।

विषय-सूचि

क्र.सं. विषय

लेखक

पृष्ठ

सम्पादकीय

शान्ति-सम्भौता नभाँडियोस्

जीवनमा हुने कुनै द्वन्द्वले रचनात्मक तवरमा सुधारलाई निम्त्याउँछ भने कुनै द्वन्द्वले शान्तिमै आघात पुऱ्याई परिस्थितिलाई उथल-पुथल पारी ध्वंशात्मक स्थितिको सृजना गराउँदछ । इतिहासका कालखण्डमा आपसी द्वन्द्व, रिसइवी तथा द्वेषभावले शक्ति प्रदर्शनको नाउँमा भएगरेका कयौं उथलपुथल, विध्वंस र उत्पातले भयानक नरसंहारपूर्ण घटना हुने गरेका छन् । यथार्थतः द्वन्द्वले व्यापक रूपमा हिंसाको बाटो अपनाएका क्षणहरू भयावह-त्रासदीपूर्ण हुने गर्दछन् । हामीभित्र विद्यमान अनेकौं समस्याहरूमध्ये 'शक्ति द्वन्द्व' आजको प्रमुख समस्या हो, जुन द्वन्द्वले जनजीवन अस्तव्यस्त, जनयुद्धताकामै पुऱ्याउने हो कि, देश र समाजलाई लथालिङ्ग भतामुङ्ग पार्ने हो कि भन्ने डरत्रासले सशक्तितुल्याएको हुन्छ ।

नेपालको सन्दर्भमा भन्नुपर्दा दशवर्षिय जनयुद्ध तथा दोस्रो जनआन्दोलनपश्चात् विभिन्न राजनीतिक दलबीच स्थापित वृहत शान्तिसम्भौताले अन्तरीम संविधान-०६३ हुँदै वर्तमान संविधान सभासम्मको कठिन यात्रामा ल्याइपुऱ्याएको छ । गन्तव्यतर्फ जानेक्रममा यो सबैलाई थाहा भएकै कटुसत्य हो कि आज हाम्रो देश संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्यपुनःसंरचनामा परिणतहुँदै जनताले नै संविधान निर्माण गर्ने संविधान सभाजस्तो युगान्तकारी ऐतिहासिक जिम्मेवारी वहन गरी संविधान लेखन कार्य भइरहेको यो अत्यन्त संवेदनशील संक्रमणकालमा अनावश्यक 'शक्ति द्वन्द्व' हावी हुनु वा हावी गराउनु, एकले अर्कोलाई निमित्त्यान्न पार्नु, उक्साउनु-थर्चार्नु कदापि सुखकर विषय हुनसकदैन । समयमै संविधानको घोषणा होला, राजनीतिक स्थिरता आउला अनि राज्यमा दीगो शान्ति छाउने होला भनी भारी आशा बोकेका जनताहरू निराश र निरसपूर्ण जीवन धान्न विवश छन् । हिंसा, आतंक, अपहरण, बन्द, चक्काजाम, महंगीको चाप चुलिँदै गएका छन्, अराजकताले प्रोत्साहन र प्रसन्न पाउँदै गएको दिनानुदिनको घटनापरिदृश्यले पुष्टि गरिरहेको छ । राज्यव्यवस्थासम्बद्ध निकायहरू लिखितममा विधिको शासन, विधानका धाराउपधारा, आचारसंहिता फलाकिरहेका हुन्छन् भने बकतममा यानि कि व्यवहारमा स्वार्थ मूलमन्त्रश्र्यं स्वाहाः भन्ने जपनासँगै आ-आफ्नो डम्फु बजाउँदै मेरो गोरूको बाँह्रै टक्का भन्दै भागबन्दा र टिकाउ प्रवृत्तिस्त्री दलदल धरापमा फसिरहेका छन् ।

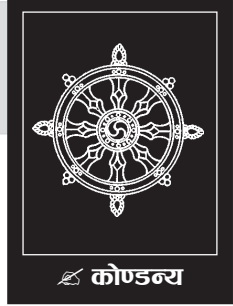
देशमा शान्तिलाई सुनिश्चिता दिन संविधान निश्चित समयमा आउन सकेन भने के होला भन्ने जनताको ठूलो चिन्तालाई बेवास्ता गरी द्वन्द्वको समाधान द्वन्द्वबाटै हुन्छ भन्ने हठवादीतापूर्ण विधिव्यवहार प्रदर्शन हुँदैजानु, वृहत शान्ति सम्भौतालाई सम्बद्ध पक्षले परिपालन नगरी शक्ति संचय र आ-आफ्नो

अस्तित्व कायम गर्दैजाने जुन नाटक मंचनको परिदृश्य रिहलसल हुँदैछ, डरभयत्रासयुक्त हिंसात्मक गतिविधिलाई निरन्तरता दिँदैजाने मानसिकता अझै देखिनु वृहत शान्तिका लागि बाधक एवं प्रत्युत्पादक कदम हुन् । त्यसैले देश र जनताको सदैव हितसुख चाहने हो भने व्याप्त द्वन्द्व निराकरणार्थ दीर्घकालीन समाधानका लागि सम्बद्ध राजनीतिक पार्टी एवं नेताहरू जिम्मेवार ढंगले प्रस्तुत हुनु, वृहत शान्ति-सम्भौता नभाँडियोस् भनी निरन्तर लागिपर्नु आजको प्रमुख आवश्यकता हो ।

जे होस्, देश र जनताका लागि सम्बद्ध पक्ष जिम्मेवार हुन सकेन भने देशमा दुर्दशा छाउने हुन्छ भने जनतामा विद्रोहीभाव उब्जिने हुन्छ । परिणामतः हामीले समुन्नत राष्ट्रको अवधारणालाई कुल्चिने हुन्छौं, शान्ति होइन अशान्तता पिल्सिने र जकडिने हुन्छौं अनि अराजकता एवं हिंसाजन्य आपराधिक गतिविधिले अझ बढी प्रश्रय पाउने हुन्छ । यस उसले जसरी हुन्छ दीगो सुख शान्तिका लागि वृहत शान्ति सम्भौतालाई सम्बद्ध सबै सबैले व्यवहारतः पालना गर्ने र गराउनेतर्फ केन्द्रित हुनैपर्छ, व्यक्तिगत, दलीय स्वार्थभन्दा माथि उठी सम्बद्ध सबैले आआफ्नो क्षेत्रबाट त्यागमय योगदान गर्नुपर्छ, आफ्नो गोरूको बाँह्रैटक्का भन्ने भाव चटक्का छोड्ने जमर्को पनि गर्नु पर्छ होइन भने जुन जोगी आए पनि कानै चिरेको जस्तो मात्र भयो भने समग्र राष्ट्रकै लागि हातमा लाग्यो शून्यभै नहोस् ।

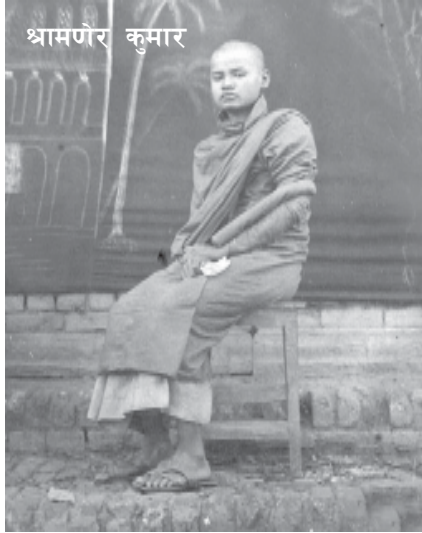
बुद्धशिक्षाअनुसार दरिद्रता नै दुराचरणको जड हो अवश्यपनि, विना दरिद्रताको उन्मुलन मानिसहरू दुराचरण र दुर्गुणताले अलग हुन कठिन हुन्छ भन्ने कुरा दीघनिकायको चकवक्ति सुत्तमा उल्लेख भएको छ । चोरी, हत्या, असत्य-भाषण, युगलि, व्यभिचार, कटुवचन, व्यर्थ बकवास-कुरा, अतिलोभ, दुराचार, मिथ्यादृष्टि र श्रद्धाको अभावलाई पनि दरिद्रताले नै निम्त्याउने गर्दछ । भौतिक त के मानसिक रूपमा दरिद्र भएको भए जुन बेला कपिलवस्तु र देवदहका शाक्यहरूवीच आ-आफ्नो पक्षीय तनावपूर्ण विवाद खडा भई रोहिणी नदीको पानीको विषयमा भण्डै रक्तपातपूर्ण नरसंहार युद्ध हुने लाग्दाको त्यो कास्त्रणिक हृदयविदारक दर्दनाक क्षणलाई बुद्धले समाधान नै गर्न सक्दैनथे होला, तर बुद्धले मानव रगत र पानीको मूल्य बोध गराउँदै नदीको पानी आपसमा बाँड्न लगाई उभयपक्षीय हितको सम्भौता गराउन सफल हुनुभयो, जुन बुद्धको सफलतम मध्यस्थता हो । यस किसिमको मध्यस्थता तथा सहमति र सहकार्यपूर्ण विधिव्यवहारले वृहत शान्ति-सम्भौतालाई तार्किक निष्कर्षमा पुऱ्याउँदछ ।

पूज्य कुमार भन्ते ८३ औ बसन्तमा प्रवेश

राणाकालको अन्त्यतासँगै नेपालमा स्थविरवाद बुद्धधर्मको पुनर्जागरण भएको थियो । तत्कालीन राणा प्रधानमन्त्री श्री ३ जुद्धशम्शेरले नेपाली भिक्षु-श्रामणेर गरी ८ जनालाई २००१ श्रावण १५ का दिन देश निकाला गरेको कलंकित इतिहास सबैलाई थाहा भएकै हो । उनै आठजनामध्ये प्रव्रजित एक जीवित इतिहास हुनुहुन्छ- आचार्य भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविर ।

पाल्पा-तानसेन निवासी सन्तमान शाक्य र तेजलक्ष्मी शाक्य (पछि अनागारिका मुदिता) को कोखबाट वि.सं. १९८३ मा जन्मिएका अष्टमान शाक्यले वाल्यकालमै पिताको दुःखद् मृत्युपछि आमाको छत्र-छायामा जीवन गुजार्नुपन्यो । एक्लो छोरो अष्टमान १४ वर्षको हुँदा श्रामणेर सुमंगल (अन्धा) को प्रभावबाट श्रामणेर प्रव्रज्या हुने कल्पना बुनेका थिए । दुई वर्षपछि तत्कालीन भिक्षु कर्मशील अर्थात् भिक्षु प्रज्ञानन्दसँग सम्पर्क भएपछि वि.सं. १९९९ मा भारतको कुशिनगरमा ऊ. चन्द्रमणि महास्थविरको उपाध्यायत्व एवं भिक्षु प्रज्ञानन्दको आचार्यत्वमा अष्टमान 'श्रामणेर कुमार' नामले श्रामणेर दीक्षित हुनुभयो । श्रामणेर प्रव्रज्यापछि नेपाल फर्की किण्डोल विहारमा बस्नुभयो ।

"त्यतिबेला भिक्षाटन जाँदा घण्टौं हिँड्दा पनि एकमाना चामल, एक रुपियाँ पैसा प्राप्त गर्न गाह्रो हुन्थ्यो, तर अहिले समयले कोल्टो फेरिसकेको छ" भनी उहाँ भन्नुहुन्छ । देश निकालाको समयमा सबैलाई लाइन राखी सिंहदरवारमा जुद्ध शम्शेर महाराजाले डरलाग्दो स्वरमा गर्जेको र निकाला आदेशको लगत्तै श्रद्धालु उपासकहरू थानकोटसम्म पुन्याउन आएका हृदयविदारक कारुणिक दृश्य अभै याद गर्नुहुन्छ उहाँ । निष्काषित भिक्षु-श्रामणेरहरू सारनाथमा पुग्दाको त्यो समय, जतिबेला श्रीलंकाली भिक्षुहरू भ्रमणार्थ त्यहाँ आइपुगेका थिए । उनीहरूसँगै श्रामणेर कुमार बुद्धधर्म अध्ययनार्थ श्रीलंका प्रस्थान गरे ।

पछि २००८ सालमा नेपालमा सारिपुत्र र मौद्गल्यायनको अस्थिधातु राजकीय सम्मानका साथ पदार्पण गराई विविध कार्यक्रमहरू

भइरहेकै समयमा आनन्दकुटी विहारमा नवनिर्मित भिक्षु सीमागृहमा नेपालको पुनर्जागरित थेरवार बुद्धधर्मको इतिहासमै पहिलोपटक नेपालमै श्रामणेर कुमार र श्रामणेर विमलानन्दले उपसम्पदा-दीक्षा प्राप्त गरी पूर्णस्वमा भिक्षु भए । बर्मेली भिक्षु उ. कोविद महास्थविरको उपाध्यायत्वमा उपसम्पदा प्राप्तपछि श्रामणेर कुमार भिक्षु कुमार काश्यप हुनुभयो । यसपछि भिक्षु कुमार काश्यप पुनः श्रीलंका जानुभयो । विद्यालंकार परिवेणबाटै उहाँले 'त्रिपिटकाचार्य' उपाधि परीक्षा उत्तीर्ण गर्नुभयो । उहाँ नेपालकै पहिलो र हालसम्म एक्लो 'त्रिपिटकाचार्य भिक्षु' को स्वमा सु-परिचित हुनुहुन्छ ।

भिक्षु कुमार काश्यपले श्रीलंकामा बुद्धधर्मको अध्ययन मात्र होइन अध्यापन कार्यमा पनि लाग्नुभयो । देशपालन अर्थात् श्रीलंकाली भिक्षुहरूको राजनीतिक क्रियाकलापमा समेत उहाँले संलग्नता देखाई चर्को भाषण गरेको उहाँ अभै सम्झिनुहुन्छ । श्रीलंकाबाट फर्केर भारतको सारनाथमा भिक्षु जगदिश काश्यपको नेतृत्वमा देवनागरी पालि प्रकाशन समितिमा पनि काम गर्नुभयो । त्यसपछि नेपाल फर्किनु भई आनन्दकुटी विहारमा बस्नुभयो । आनन्दकुटी विहारमा बसी उहाँले आचार्य भिक्षु अमृतानन्दद्वारा लिखित बुद्धकालीन ग्रन्थमालामा प्रकाशनमा ठूलो सहयोग पुन्याउनुभयो । उहाँ आफैले पनि आलवक सूत्र, गृह-प्रतिपत्ति, बुद्धधर्म व संघ, गौतम बुद्धया अर्थनीति, गृहस्थ-धर्म तथा दश-पारमिता पुस्तक रचना गर्नुभएको छ । नेपाली र नेपाल-भाषामा प्रकाशित भैसकेको दशपारमिता ग्रन्थ निकै नै ख्याति प्राप्त पुस्तक मानिन्छ ।

भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरले आनन्दकुटी विद्यापीठमा सुपरिवेक्षक स्वमा अध्यापन पनि गर्नुभएको थियो ।

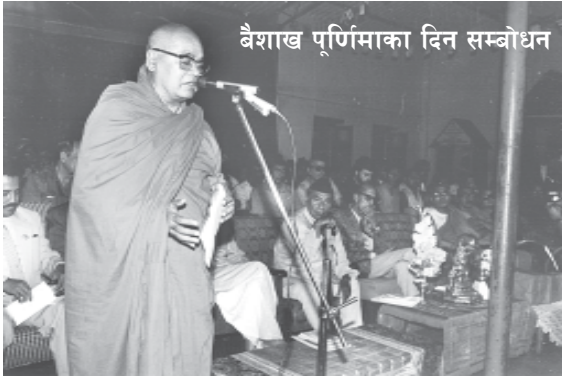
हाल आनन्दकुटी विहारका प्रमुख एवं आनन्दकुटी विहार गुठीका निवर्तमान अध्यक्ष उहाँ भन्तेले उहिले लुम्बिनी सहयोग समितिको अध्यक्ष भएर पनि कार्य अनुभव गर्नुभएको थियो । नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका आनन्द-भूमिका प्रधान सम्पादक समेत भई धेरै वर्ष अनुभव बटुल्नुहुने उहाँ भन्तेले अखिल नेपाल भिक्षु महासंघको गरिमामय अध्यक्ष पद दुईपटक सम्हानु भएको थियो । आनन्द-भूमि पत्रिकाको प्रमुख सल्लाहकार उहाँ श्रद्धेय भन्ते मैत्री शिशु विद्यालयका अध्यक्ष, ट्रिपल जेम्स बोर्डिङ्ग स्कूलका संस्थापक अध्यक्ष हुनुहुन्छ भने नेपाल लिपि गुथिका संरक्षक पनि हुनुहुन्छ ।

श्रद्धेय कुमार भन्तेको बुद्धशासनिक योगदानलाई कदर गरी विपस्सना विसोधन विन्यास दिल्लीबाट 'महासद्धम्म परियत्ति पदीप', श्रीलंकाबाट 'विद्यालंकार पद्म भूषण' (२०५८), म्यानमार सरकारबाट 'अग्गमहासद्धम्मजोतिकधज' (२०५९) जस्ता पदवीबाट विभूषित गरिएको व्यक्तित्व हुनुहुन्छ । वर्तमान नेपालका पूज्यपाद संघउपनायक भिक्षु अश्वघोष महास्थविर र

महास्थविर धार्मिक कोष संस्थापन गरिएको छ ।

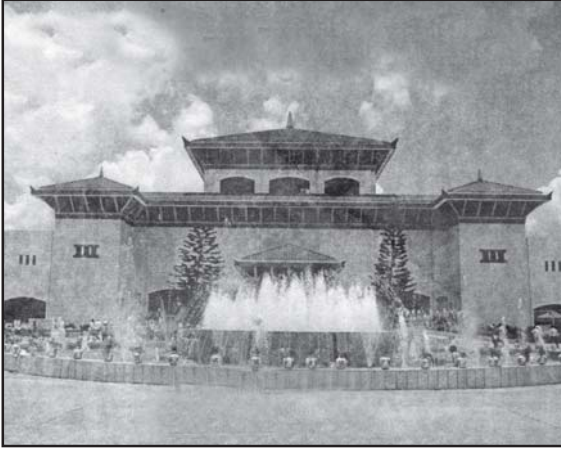
उहाँ श्रद्धेय भन्ते श्रीलंका, बर्मा, थाइलैण्ड, सिंगापुर, मलेसिया, हंगकंग, रूस (USSR), चीन, मंगोलिया, संयुक्त अधिराज्य, पोल्याण्ड, जापानको समेत भ्रमण गरिसक्नुभएका उहाँ भन्ते हाल बढी ध्यान भावनामा व्यस्त हुनुहुन्छ । आनन्दकुटीमै ध्यान गर्न आउनेहरूले उहाँलाई आचार्यकै रूपमा मान्छन् भने श्रद्धेय कुमार भन्तेलाई स्वयम्भू इलाकामा नचिन्ने व्यक्ति कोही छैनन् । दिनहुँ विहानी-बेलुकी गःचाः वा स्वयम्भू घुम्नुहुने उहाँलाई बच्चा, बुढाबुढी, तन्नेरी सबैसबै नमस्कार गरी आशीर्वाद लिन भुक्ने गर्छन् । उहाँले पनि सबैलाई टाउकोमा हात राखी आशीर्वाद दिने गर्नुहुन्छ । बुद्धधर्म प्रभावित स्वयम्भू घुम्ने परिसरमा उहाँ अवतारी लामाजस्तै सम्मिलित हुने गरेको देखिन्छ भने प्राय बच्चा र तन्नेरीहरू सबै उहाँलाई 'भन्ते बाजे' भनी पुकार्ने गर्दछन् । दुईवर्षअगाडिसम्म पनि बैशाखी टेकी श्रामणेरहरूसँगै विहान-बेलुकी सांभपख दैनिक रूपमा घुम्ने भन्तेबाजे गःचाः हिलेगु गर्नुहुन्थ्यो, हालसालै बु.सं. २५५३ श्रावण १ गते मात्र ८२औं बसन्त पार गरी ८३औं वसन्तमा पाइला टेक्नुहुने सबैका भन्ते बाजे श्रद्धेय आचार्य भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविर अहिले भने गःचा वा स्वयम्भू परिसर घुम्न जान सक्नुहुन्न । कहिलेकाहिँ दाताहरूको श्रद्धाअनुसार भोजन निमन्त्रणा जानुहुन्छ, बैशाखी टेकी विहान-बेलुकी सांभपख दैनिक रूपमा विहार परिसरभित्रै हिँड्नुहुनु पर्ने, अन्य समयमा ध्यानभावनामै रमाउने गर्नुहुन्छ । कब्जियत, डायबिटीज र प्रेसरका पुराना विरामी उहाँ पूज्यपाद गुरुवर आचार्य भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविर भन्तेको ८३औं जन्मोत्सवको उपलक्ष्यमा सुस्वास्थ्यसहित यथाशक्य चित्तक्लेश क्षय गर्न, भेदन गर्न, जरैदेखि उखेल्न सफलता मिलोस् भन्ने मैत्रीसहगत कामना !

आचार्य भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविरको ७७ औं वर्षमा प्रवेशको उपलक्ष्यमा सुखी होतु नेपालले भव्यताका साथ वि.सं. २०६० मा ऐतिहासिक रूपमा १११ जनालाई सप्ताहब्यापी दुर्लभ शतकुलपुत्र प्रव्रज्या समारोह सफलतापूर्वक आयोजना गरिएको थियो । यसरी नै श्रद्धेय कुमार भन्तेको जीवनी भल्किने नेपालभाषा, नेपाली, अंग्रेजीभाषामा नेपाल लिपि गुथिको प्रकाशन तथा कोण्डन्यको लेखन-सम्पादनमा भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविर संस्मरण ग्रन्थ प्रकाशित भएको थियो । उहाँ भन्तेकै संस्थापक-संरक्षकत्व तथा भिक्षु कोण्डन्यको संस्थापकत्व एवं भक्तिदास मानन्धर र प्रकाश बहादुर मानन्धरको संस्थापक सदस्यतामा वि.सं. २०६१ आषाढ २७ का दिनमा बुद्ध विहार भृकुटीमण्डपस्थित **आचार्य भिक्षु कुमार काश्यप**

संविधानसभा र हामी बौद्धहरू

मुलुक अहिले संविधानसभामार्फत् नयाँ संविधान बनाउने दिशातर्फ अघि बढिरहेको छ । संविधान भनेको देशको मूल कानून हो । संविधानको आधारमा नै राज्य तथा सरकारको संचालन हुन्छ र संविधानले नै सम्पूर्ण जनताहरूको हक अधिकारलाई सुनिश्चित गर्दछ । पहिलेको संविधान भनेको राजामहाराजा र केही समितीहरूले बनाइएको संविधान हो । त्यसकारणले पहिलेको संविधानमा जनताहरूको अधिकारलाई समेट्न सकिएन । त्यसमा हामी बौद्धहरू पनि अछुतो रहन सकेनौं । तर अहिलेको यो संविधान भनेको हामी जनताहरूले नै मिलेर बनाउने संविधान हो । त्यसैले हामी सबै बुद्ध धर्मावलम्बीहरूले पनि आफ्नो अधिकार तथा आफ्ना समस्या यसै संविधानमा समेट्नु पर्दछ । यदि हामीले आफ्ना कुराहरू अहिले समेट्न सकेनौं भने हामी पछाडी पर्छौं किनभने यस्तो संविधान बनाउने भनेको युगको एकपल्ट आउँछ बारम्बार आउँदैन । त्यसैले हामी सबै बौद्ध धर्मावलम्बीहरूले टोल-टोलमा गएर विहार-विहारमा गएर त्यतिमात्र नभई राष्ट्रिय रूपमा नै हाम्रो सरोकारको विषयमा बहसको कार्यक्रम थालनी गर्नुपर्दछ ।

नेपालको इतिहासमा २००४ साल देखि २०४७ साल सम्म जम्मा ५ पटक संविधान बनिसकेको छ तर कुनै पनि संविधानमा बुद्धधर्मलाई कानुनी रूपले सम्मानजनक स्थान दिएको छैन । के अहिले बन्ने संविधानमा पनि त्यही दोहोरिन्छ

त ? के यस्तो हुनु न्यायपूर्ण हुन्छ त ? पक्कै पनि हुँदैन । यस्तो हुन नदिनको लागि नै हामी बौद्धहरूले अहिले बन्ने नयाँ संविधानमा सरोकार राख्नुपर्छ ।

दिपक महर्जन

२०४७ सालको संविधानले नेपाललाई हिन्दु अधिराज्य भनी घोषणा गरियो । के नेपालमा हिन्दु धर्मावलम्बीहरू मात्र छन् त ? के यहाँ बौद्ध, मुस्लिम, सिख, इसाई धर्म मान्ने व्यक्तिहरू छैनन् ? यदि हुन् भने नेपाललाई किन हिन्दु अधिराज्य भनी घोषणा गरियो ? नेपालमा पहिलेदेखि नै विभिन्न धर्मावलम्बीहरू विभिन्न भाषाभाषी र विभिन्न संस्कृति बोकेका मानिसहरू बस्दै आइराखेको छ । त्यसैले नेपाललाई धर्मनिरपेक्ष राज्य भनी घोषणा गर्नुपर्दछ । धर्मनिरपेक्ष भनेको एउटा धर्म मात्र राष्ट्रको धर्म नभई सम्पूर्ण धर्म नै राष्ट्रको धर्म हो । राज्यले एउटा धर्मलाई मात्र बढावा नदिई सम्पूर्ण धर्मलाई समान रूपले अधिकार दिनुलाई धर्मनिरपेक्ष भनिन्छ ।

२०६३ सालको आन्तरिक संविधानले नेपाललाई धर्मनिरपेक्ष राज्य घोषणा गरिसकेको छ । तर त्यसलाई कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक कानून तथा राजनीतिक प्रणाली निर्माण भइरहेको छैन । अहिले पनि केही तत्वहरूले धर्मनिरपेक्ष विरुद्ध आन्दोलनहरू गर्दै आइरहेका छन् । उदाहरणका लागि केही महिना अगाडि जावलाखेलको चर्चमा एक जना हिन्दुले बम विस्फोट गराए । अहिले पनि हामी बौद्धहरूले चासो राखेनौं भने यस्ता कृयाकलापहरू दोहोरिन नसकिएला भन्न सक्दैनौं ।

बुद्ध नेपालमा जन्मेका हुन् तैपनि नेपाललाई हिन्दु अधिराज्य भनी किन घोषणा गरियो त ? जबसम्म हामी बौद्धहरूमा चेतना र जागरण आउँदैन तबसम्म आफ्नो भागमा परेको खाना अरुले खोसेर खाने प्रवृत्ति त चलि नै रहन्छ । पशुपति क्षेत्रको लागि भनेर सरकारद्वारा मोटो रकमको बजेट छुट्याईदैन त ? यस्तो पक्षपात किन ? के बुद्ध धर्मावलम्बीहरू यो देशको नागरिक नै होइन ? अहिले पनि हामी बौद्धहरूले चासो राखेनौं भने हाम्रो अधिकारबाट सधैं वञ्चित भई नै रहन्छौं ।

संविधानले देशको शासन व्यवस्थाको खाका कोर्ने भएकोले यसको प्रभाव सामाजिक जीवनमा पार्छ । उदाहरणका लागि वि.सं. २००१ सालमा तत्कालीन प्रधानमन्त्री जुद्ध शमसेरले ८ जना भिक्षुहरूलाई देश निकाला गरियो । यसले तत्कालीन शासक वर्गको बुद्धधर्मप्रति सोचलाई प्रतिबिम्बित गर्दछ । त्यसैले यस्तो धर्मका आधारमा हुने भेदभावलाई रोक्न हामीले संविधान निर्माणमा सरोकार देखाउनु पर्दछ ।

हामी बुद्धधर्मवलम्बीहरू राजनीतिमा चासो राख्दैनौं । राजनीतिमा लाग्ने व्यक्तिहरूले हाम्रो नराम्रो धारणा छ । धार्मिक व्यक्तिहरू राजनीतिमा लाग्नु हुँदैन भन्छौं । तर जबसम्म राज्य रहन्छ तबसम्म राजनीति रहन्छ भन्ने कुरा हामीले बिसर्नु हुँदैन । यसै राजनीतिले नै हाम्रो अधिकारलाई प्रत्याभूति

गर्दछ । त्यसैले हामीले यसमा चासो राख्नुपर्दछ । हामीमध्ये कोही माओवादी होला, कोही काँग्रेस होला, कोही एमाले होला तर हाम्रो यस साभामा मुद्दामा हामी सबै एकजुट भएर लाग्नुपर्दछ ।

नेपालमा अहिलेको जस्तो अशान्ति, असुरक्षा, अराजकता भईरहेको अवस्थामा शान्ति अमनचैन कायम गर्नका लागि बुद्धधर्म र त्यसका शिक्षाको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुँदा त्यसका माध्यमबाट नयाँ संविधान निर्माण गर्ने दिशातर्फ अघि बढ्नुपर्छ ।

त्यसैले नयाँ संविधानमा बौद्धहरूले सरोकार राख्नुपर्दछ । सरोकार राखेनौं भने हामी सदैव पछाडि परिरहने छौं ।

५० गाउँमा बुद्धधर्मको चमत्कार

प्रस्तुती : सम्पादक मण्डल

भारतको उत्तर प्रदेश प्रान्तको कन्नौज जिल्लाका ५० वटा गाउँका मानिसहरूले कसैले थाहाँ नपाउने गरी नै बुद्धधर्म ग्रहण गरी गाउँमा एक प्रकारले क्रान्ति नै गरेका छन् । बुद्धधर्मले यी ५० वटा गाउँमा एक प्रकारको सामाजिक क्रान्ति नै ल्याएको कुरा त्यहाँका समाजसेवीहरू बताउँछन् ।

यी गाउँहरू धेरै गरेर दलित जातिको बाहुल्य रहेको क्षेत्र हो । अशिक्षा र अज्ञानताले गरेर त्यहाँ दैनिक रूपमा भैँभगडा हुने गर्दथ्यो । यसका साथै जाँडरक्सीको अत्याधिक सेवन तथा छुन हुने नहुने छुवाछुट प्रथाले मानिसहरूको जीवन एक प्रकारले नर्कमय भैँ भइसकेको थियो । तर गाउँका मानिसहरूले धमाधम बुद्धधर्म अपनाएपछि भने चमत्कारपूर्ण परिवर्तन नै आएको छ । मानिसहरूले अहिले मांसाहारी भोजन र जाँडरक्सी छोड्ने शुरु गरेका छन् । भोजभतेर नै भएतापनि शुद्ध शाकाहारी भोजभतेर हुने गर्दछ । दैनिक बिहान ५० वटै गाउँ बुद्धम् शरणम् गच्छामिको भजन गुन्जने गरेका छन् ।

त्यति मात्र होइन, त्यहाँ छुवाछुट प्रथालाई पनि मानिसहरूले धमाधम छाडेकाले अहिले बिहावारी पनि सजिलै हुने गरेको छ । पहिला छुनु नै नहुने कहलाएका छोरीबेटीहरूलाई पनि अहिले सजिलै नै उच्च जात कहलाएका परिवारहरूले स्वीकार गर्दछन् ।

जाँडरक्सी सेवन गर्ने नभएकाले गाउँहरूमा अपराध

पनि घटेको छ । पुरानो धर्म छोडी बुद्धधर्म ग्रहण गरेका कारण गाउँवासीहरूमा आएको यो परिवर्तनलाई स्थानीय सामाजिक कार्यकर्ताहरूले चमत्कारको रूपमा नै लिएका छन् । उनीहरूले भन्ने गरेका छन् "धर्मले समाजमा यस्तो परिवर्तन ल्याएको हामीले पहिलो पटक देखिरहेका छौं ।"

बुद्धधर्मको बाटो

मिमवहादुर नकमी

हरबस्तु हरचिज आउँछ, जान्छ । जस्तै मानवको जीवन पनि आउँछ जान्छ, अनित्य भनेकै यही हो । क्षणिक जीवनमा पनि अनेक दुःखकष्ट भयत्रास आउँछ, तर मानिसले नबुझेर तृष्णाको सागरमा डुबेर ज्ञान खोज्नेतिर लाग्दैन । भगवान् बुद्धले विश्वकल्याणका लागि ठूलो त्याग तपस्या गरी बुद्धत्व प्राप्त गर्नुभयो । त्यसपछि सारा ठाउँमा धर्मदेशना गर्नुभई दुःख किन हुन्छ ? कष्ट कसरी हुन्छ ? आफूले गरेको कर्मको भोग आफैले भोग्नुपर्ने भनी सारा जगत्लाई ज्ञान दिनुभयो । अज्ञानताले दुःख हुने सिवाए सुख हुँदैन । अज्ञानी जनलाई तथागत शास्ता बुद्धले ज्ञानको अमृतधारा वर्षाउनुभई विश्वमा धेरै आफ्ना शिष्य बनाए । हरेक गाउँ हरेक शहरमा जानुभई धर्मप्रचार गर्नुभयो । भगवान्-बुद्धले देखाउनुभएको मार्गमा डो-न्याएर धेरैले आफ्नो जीवन सफल पारे ।

जीवन सफल पार्न कसले चाहँदैन ? सुख

कसले चाहँदैन ? स्वाभाविक हो सबैलाई मन पर्दछ । मन परेर मात्र भएन त्यसरी चाहेको जीवन प्राप्त गर्नका लागि भगवान् बुद्धले हामीलाई तरिका पनि बताउनुभयो । उहाँको आधारभूत शिक्षा भनेकै पञ्चशील हो । यसलाई गहन विचार गरी विश्लेषण गर्दा यो प्रत्येक मानिसको सुखी जीवन बिताउनको लागि आधारभूत आवश्यकता हो । यो यति वैज्ञानिक छ कि हामीले कहिँ कतै यो त अलि मिलेन कि भनेर शंका गर्ने ठाउँ हुँदैन । हालको विश्वले यस्तो परिवेशमा त अझ बढी बुद्ध-शिक्षालाई अपनाउनु आवश्यक देखिन्छ । यसलाई केवल बुद्धिविलास र मनगढन्तमा मात्र सीमित नराखी हामी सबैले अनुकरण गर्न सकौं र आफ्नो जीवन सफल र सुखी बनाउन सकौं ।

जानकारी

पालि भाषा र यससम्बन्धि अन्य विषयवस्तुको बारेमा अध्ययन गर्न चाहनेहरूका लागि दोस्रो पटक कक्षा संचालन हुने भएकोले उक्त कक्षामा सहभागी हुन इच्छुक महानुभावहरूले सम्पर्क गर्नुहोला ।

सम्पर्क :

भिक्षु पियदस्सी

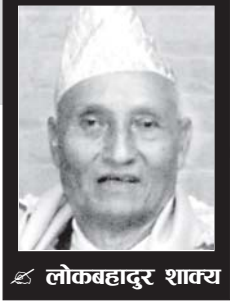
आनन्द कुटी विहार, स्वयम्भू

फोन नं. ४-२७१४२०

मोबाइल नं. ९८४९९३९०६४

नोट : यस कक्षा प्राथमिक, माध्यमिक र डिप्लोमा गरी तीन तहको हुनेछ ।

मानवीय गुण विवेकबुद्धि प्रयोग गर्न सिकौ

लोकबहादुर शास्त्री

कर्तव्य पालन गर्नु धर्म अथवा धारण गर्नु नै धर्म हो । आगोको धर्म पोल्ने हो भने पानीको धर्म शीतल पार्नु हो । अफ स्पष्ट गरी भन्ने हो भने चित्त शुद्ध गरेर निस्वार्थ भावले सेवा गर्नु, अरुप्रति दया-करुणा-मैत्री भावना विकसित गर्नु नै धर्म हो । धर्म अथवा पाप के हो भनी हामीले नै विचार गर्नुपर्दछ । राम्रो-नराम्रो, फायदा-बेफाइदा सबै बुझ्नुपर्दछ । आफूलाई मात्र फाइदा भएर पनि भएन, अरूलाई पनि फाइदा हुनुपर्दछ । मर्नु मन नपरे पनि जन्मेका सबै मर्नुपर्दछ । यर्थाथस्यले कुशल कर्म गर्नु धर्म हो । अरूलाई दुःख दिनु अकुशल कर्म पाप भयो । पञ्चशील मात्र पूर्णस्यले पालन गर्नसके शान्त वातावरण हुन्छ ।

आफूले गरेको कुशल अथवा अकुशल कर्मविपाक भोग्ने पर्छ । कुशल पुण्य गर्ने व्यक्ति जहाँ गएपनि, आपतविपत परेपनि समस्या समाधान गर्न सकिन्छ । पुण्यको फल छायाँ समान पछिपछि आउँदछ । पुण्यको प्रभावले मनमा डर-त्रास हुँदैन । मन आनन्द भएर मुख उज्यालो हुन्छ । पुण्य कर्मबाट शान्त वातावरण विकसित हुनसक्छ । अकुशल पाप कर्म गन्यो भने दुःख हुनसक्छ, बाहिर जाने बेलामा पनि कसैले केही भन्छ कि भनी मनमा डर-त्रास हुनसक्छ । मिठो खाना खाँदापनि स्वाद नहुने हुन्छ । पापीको मुख डरलाग्दो पनि हुनसक्छ । अकुशल चित्तबाट राग, द्वेष, मोह प्रकट भई कहिल्यै पनि शान्त नभै पोलिराख्ने हुनसक्छ । आगोबाट कसैलाई पक्षपात नगरी पोल्ने हुन्छ । तर ज्ञानी प्रज्ञावानले विस्तारै आगो समाउँदा पनि घाउचोट नहुने पार्न सक्छ । यो संसार निर्माण गर्ने चित्त हो भनेर गुरुमा डा. अनोजाको 'शान्ति अभिप्रेरणा' पुस्तकमा उल्लेख गरिएको पाइन्छ । पापधर्म पनि चित्तको खेल हो, सारा उत्पत्ति विनाशको निम्ति मात्र भनेर बोध गरी कुनैपनि प्रकारको चुक्ली नगरिकन शील-नियम पालन गरेर चित्त असल पारी सेवा तथा त्याग भावना विकास गर्नुपर्छ ।

माथि उल्लेखित विवरणअनुसार निस्वार्थ स्यले कर्तव्य पालन गर्ने, लोक कल्याणकारी कामकुरो गर्ने तथा मैत्री,

करुणा, मुदिता, उपेक्षा भावना विकसित गर्नु नै धर्म हो । अमेरिकाको ४४ औं नयाँ राष्ट्रपति बाराक ओबामा निर्वाचनमा जितेपछि

दिनुभएको पहिलो सन्देश उल्लेखनीय छ :- "अमेरिकी युवालाई धार्मिक आस्था, नैतिक एवम् बुद्धि विवेकले बाँधेर भविष्यका अफै सुन्दर, ज्ञान र समृद्ध अमेरिका निर्माणका लागि विद्यालयमा पढाइने पाठ्य पुस्तकमा विभिन्न धार्मिक ग्रन्थका अनुकरणीय विषयवस्तुलाई समावेश गरिनुपर्ने ।" उक्त मनसायबाट विश्वशान्तिको निम्ति भौतिक विकास मात्र पर्याप्त नभै त्यसको साथै आध्यात्मिक विकास पनि अनिवार्य भएको सिद्धान्त सिद्ध भएको छ । फेरी सबै धर्मका लक्ष्य भनेको तरिका फरक भएपनि कुशल कर्म गर्नुनै भएको हुँदा धर्म समन्वयको सिद्धान्त अपनाउन पनि अतिमहत्वपूर्ण छ । वज्रयानको आधारहरू सबै प्रकारको जगतहित, समानता र धर्म समन्वय उल्लेखनीय छ । अफ विश्वविख्यात विपश्यनाचार्य सत्यनारायण गोयन्काज्यूको उक्तिअनुसार हिन्दु धर्म धर्मनहि है, क्रिश्चियन धर्म धर्म नहि है, बुद्धधर्म धर्म नहि है, मुस्लिम धर्म धर्म नहि है, धर्म धर्म है भन्ने वाक्य अनुरणीय छ । यसको मनसाय एक धर्ममा मात्र आशक्त भएमा साम्प्रदायि भावना उत्पन्न हुनसक्छ ।

नेपालमा धर्मको अवस्थालाई मूल्यांकन गर्दा धेरै जसोले धर्मको सही अर्थ बुझ्न सकिरहेको देखिँदैन । बुद्धले धर्मको कार्यक्रम मनुष्यका चाहना, क्षमता, परिस्थिति र समय सुहाउँदो तरिकाले विकास गर्न अनेक सुधारात्मक रचनात्मक प्रगतिशील पाइला चालेर देशना तथा उपदेश दिनुभई धर्म-दर्शन प्रचार गर्नुभएकोले यसलाई 'मानव-धर्म' भनिएको हो । धर्मावलम्बीहरूले प्रार्थना-पूजा-पाठ गरिरहे पनि धेरै जसोले वरदान लिने मनसाय गरेको देखिन्छ । अफ संस्कृतिलाई नै धर्म मान्ने पनि कम छैन । कोही धर्मलाई अफिम सम्भन्छन् । एकपटक यस्तो धारणा राख्ने समूह भेटभई आध्यात्मिक विषय छलफलको क्रममा आजकल धेरै मानव धर्ममा अन्ध भक्त भएर

ईश्वरको नाममा पूजापाठ मात्र गरेर यथार्थ धर्म नबुझेको देखिएकोले धर्मलाई अफिम भन्नुपर्ने अवस्था पनि देखापरको छ । तर सबै धर्मको उद्देश्य भनेको कुशल मंगल समान भावना विकसित गर्ने हो भनी सम्झाउँदा यसप्रकारको धर्म त आत्यावश्यक छ भनी समर्थन गर्नुभयो ।

आज देशको नाजुक परिस्थिति विषय चिन्तन गर्दा राज्यको शासनभार बोकिरहेका तथा बोक्ने छलफलहरू चिन्तन गर्दा राज्यको शासनभार बोकिरहेका तथा बोक्ने दलहरूको धेरै जिम्मेदारी छ भन्नु कर लाग्दछ । अफ गहिरो रूपले विचारगर्दा मुख्य कारण भनेको दलहरूको आपसि भगडा र किचलो हो । ठूलो एक पार्टीभिन्न पनि गुटवन्दी देखिन्छ । नेपालीका प्रवल प्रयासबाट लोकतन्त्र-गणतन्त्र स्थापना गर्नसक्नु सहानीय छ । तर दलहरूको द्वन्द्वबाट प्रशासन सुचारुरूपले संचालन गर्न नसक्दा जनताले धेरै दुःख खप्नु परिरहेको छ । नेताहरूको अदूरदर्शिताले गर्दा कतिपय राजनीतिक दृष्टिकोणको कामकुराको मामिला अदालतमा गएको अनि फैसला ढिला भएर प्रशासनिक कामकारबाहीमा बाधा भइरहेको छ । संविधान-सभाको निर्वाचनमा दुई ठाउँमा पराजित असफल व्यक्तिलाई प्रधानमन्त्री बनाइयो भन्ने गुनासो पनि सुन्नुपयो । संविधान निर्माणको निमित्त नभै नहुने सर्वदलीय मन्त्री परिषद् समयमै गठन गर्न नसक्नु पनि दुर्भाग्य भयो ।

राज्यबाट धर्म मान्ने नभई व्यक्तिले धर्ममान्ने सत्य तथ्य कुरो सर्वव्यापि भएको छ । व्यक्तिले स्वतन्त्ररूपले आफूले मनपरेको धर्म मान्ने अधिकार हुँदा राज्यबाट कुनै एक धर्ममा नलागी सबै धर्मलाई समान दृष्टिकोण अपनाउनु पर्ने सिद्धान्त स्पष्ट भएकोले सरकार र संसद्बाट धर्मनिरपेक्ष राज्य घोषणा भएको लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको महान उपलब्धि हो । अब आएर धर्ममा अन्धभक्त भएकाहरूले यस सिद्धान्तलाई विरोध गरेको दुर्भाग्य भन्नुपयो । हालै पाटनका एक क्याथोलिक चर्चमा प्रार्थना गरिहेको समयमा बम विस्फोट गराई ३ जनाको हत्या र १३ जना घाइते भएको दुःखको कुरा भयो । यस अमानवीय काम धर्ममा कट्टर र अन्धभक्तहरूले गरेको स्पष्ट

छ । फेरि पुरा मन्त्रीमण्डल गठन कार्यमा ढिला भएको पनि अनौठो कुरा भयो । यस विषय गम्भीर रूमा विचार गर्दा राजनैतिक दलका पदाधिकारीहरूसँग धर्मचित्त नभएर नै मामुली कुरामा पनि ठूलो समस्या हुनेरहेछ । त्यसैले धर्मका पदाधिकारीहरूले पनि राजनीति विषयमा चासो लिइ सद्धर्मअनुस्र राज्यशासन सुसंचालन गर्न बेलाबखतमा सुभाब दिन बिसर्नु भएन । राजनीतिज्ञहरूले पनि धर्मचित्त उत्पन्न गरेर सौहार्द्रपूर्णरूपले छलफलगरी समस्या सुल्झाएर सद्धर्मबमोजिम देशको प्रशासन चालु गर्न हतार भैसकेको छ ।

लिसः

- भिक्षु सुशिल

ज्ञानी ध्यानी गुलिनं दै वन
थुङ्कू फुकसिनं थ्व हे छगु
म्हगसया लोकय् च्वने न्ह्याइपु
किन्तु मडु अन बःकाये त्वःगु ।

बिराट गगनय् छुं हे मडु थें
कल्पनाय् नं छुं दुगु मखु
तायेकीगु केबल दु थें-दु थें
तिफ्याये छुं हे फौगु मखु ।

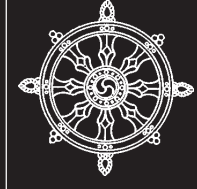
अहो ! मनूया जीवन थ्व
गच्चं स्तुमतु स्वयाच्चंगु
वंलिसे भं तापना वनीगु
कुलानाप त्वाये चिनाच्चंगु ।

बाच्छे बाजाया ल्यू ल्यू वंखुन्हु
ख्वाः चक्कंमह थौं भुग्लुं
भन्चा दुचायेका लयेताम्ह माजु
काय् ब्याग्लं च्वंखुन्हु भुग्लुं

मूल सुधार : गत अंकमा बौद्धसाहित्य र जातकको उच्चस्थानका लेखिका केशरी बज्राचार्य मात्र हुनुपर्नेमा अन्यथा भएकोले सच्याईएको छ । - सम्पादक

जिज्ञासुको लागि बुद्धधर्म

- लेखक : बुद्धदास भिक्षु, थाइलैण्ड

अनुवादकः
दोलेन्द्ररत्न शाक्य

४) अब मानौं तपाईंलाई सोधियो :- "अनासक्तिलाई कसरी अभ्यासमा ल्याउन सकिन्छ ?"

यदि तपाईंले एक विदेशी भेट्नुभयो र बुद्ध-धर्मको सारलाई के गरेर अभ्यासमा उतार्न सकिन्छ भनेर सोध्न पुग्यो भने तपाईंले पुनः एकपल्ट बुद्धकै वचनलाई उद्धरण गरेर जवाफ दिनसक्नुहुन्छ । हामीले आफ्नै विचारलाई प्रस्तुत गरेर उत्तर दिनुहुँदैन । बुद्धले कसरी अभ्यास गर्ने भन्ने सम्बन्धमा स्पष्ट र पूर्णरूपले यसरी भन्नुभएको छ - जब कुनै दृष्ट स्पष्ट देखिनमा आउँछ, सिर्फ हेर मात्रै । जब कुनै शब्द सुन्नमा आउँछ, सिर्फ सुन मात्रै । जब नाकमा गन्धको चाल पाइन्छ, सिर्फ सुँघ मात्रै । जब जिब्रोले स्वाद चाख्दछ, सिर्फ चाख मात्रै । जब त्वचामा फर्त कुनै स्पर्श वस्तुको स्पर्श हुन्छ, सिर्फ अनुभव गर मात्रै र जब मनमा कुनै विचार उद्वेग, सिर्फ त्यो मानसिक धर्मलाई जान मात्रै ।

ठीक छ, जसले यस्ता कुरा पहिले कहिल्यै नसुनेका हुनसक्छ । तिनीहरूका लागि पुनः एकपल्ट त्यही माथिकै कुरामा जान सकिन्छ । जब देखिएमा हेर मात्रै, सुनेमा सुन मात्रै, गन्धलाई सुँघ मात्रै, स्वादलाई चाख मात्रै, त्वचामा फर्त स्पर्श पाएमा अनुभव गर मात्रै र मनमा कुनै विचार उठेमा सजग होऊ मात्रै । यसमा हामी देख्दछौं कि यसमा कुनै आत्मभावको उपस्थिति नै छैन । हामीले यसैगरी अभ्यासरत हुनुपर्दछ भनी बुद्धले सिकाउनुहुन्छ । यसो गर्दा आत्मभाव विलीन हुन पुग्दछ र यसरी अनात्मभावको विकास हुन्छ र दुःखहरू निरोध हुन पुग्दछन् ।

"कुनै वस्तुको चक्षुसँग सम्पर्क हुनआयो भने, हेर मात्रै ।" यस कुराको अलि व्याख्या हुनुपर्दछ । जब वस्तुले आँखासँग ठक्कर खान्छ, त्यसलाई निरीक्षण गर र जान मात्र र जुन देखिएको छ त्यसप्रति के र कस्तो प्रतिक्रिया हुन गइरहेको छ । तर त्यसप्रति मनपर्ने र मन नपर्नेको भावलाई काम गर्न दिनुहुँदैन । यदि मनपर्ने भनेर छुट दिएमा तृष्णा जाग्दछ र यदि मन नपर्ने भावलाई काम गर्न दिएमा त्यसलाई हटाउने द्वेष जाग्दछ । यसरी त्यहाँ लोभ र घृणाले टाउको उठाउँछ । यसैलाई 'आत्मभाव' भनिन्छ । आत्मभावको बाटोमा लाग्दा दुःख र भ्रान्ति मात्र पाइन्छ । कुनै वस्तु देखिएमा

सजगता र प्रज्ञालाई स्थान दिइनुपर्दछ । तपाईंको ल्केशलाई त्यस वस्तुप्रति आसक्ति जगाउन अनुमति दिनुहुँदैन । त्यस्तोबेला के गर्दा ठीक हुन्छ भनेर जान्न तपाईंको प्रज्ञालाई जगाउनुपर्दछ । यदि कुनै प्रकारको क्रियाको आवश्यकता छैन भने त्यस वस्तुलाई गौण मानी जानदिनुपर्दछ । लिइराख्न हुँदैन । यदि त्यसबाट केही काम लिनु छ भने सजगता र विवेकको साथ लिनुहोस्, आफ्नो मनपरी नगर्नुहोस् । यसरी तपाईंले इच्छा गरेअनुसारको प्रतिफल पाउनुहुनेछ । यसबाट कुनै दुःख वा भ्रमेला उत्पन्न हुन पाउँदैन । यही नै संक्षिप्तमा अभ्यास गर्ने सिद्धान्त हो र यसलाई नै सर्वोत्तम उपायको रूपमा लिइनुपर्दछ ।

बुद्धले भन्नुभयो - जब देखिन्छ, हेर मात्रै, जब सुनिन्छ, सुन मात्रै, जब सुँघिन्छ, सुँघ मात्रै, जब चाखिन्छ, चाख मात्रै, जब छालाद्वारा स्पर्श गरिन्छ, अनुभव गर मात्रै र जब विचारको उदय हुन्छ, त्यसलाई जान मात्रै । ती जुन जुन क्षेत्रमा उत्पन्न भएका छन् तिनलाई त्यही रोक्नुपर्दछ । अनि प्रज्ञाले आफ्नो काम स्वतः गर्ने छ । सम्यक बाटोको अवलम्बन गर्नुपर्दछ । प्रिय र अप्रियको भावनालाई फष्टाउनदिन हुँदैन र यसैगरी प्रियाप्रियको भावनानुसार काम गर्न हुँदैन । यसरी काम गर्नु आत्मभावलाई बढावा दिनु हो । यसले मनलाई आन्दोलित पार्दछ, पराधीन बनाउँछ । यसले विवेकहीन भएर काम गर्दछ । त्यसैले सजगतासहितको जानकारी हुनुपर्दछ भनी बुद्धले भन्नुहुन्छ ।

यस्तो सुपरिणाम दिने अभ्यासको साथमा किन शील, समाधि र प्रज्ञा, पुण्यकर्म, वा दानपारमिताको उल्लेख गर्नुभएन ? यी पनि सहायक हुन् तर ती धर्मको केन्द्रविन्दु होइनन्, नभइनुहुने कुरा होइनन् । हामी पुण्य गर्दछौं, दान दिन्छौं, शील पालन गर्दछौं, समाधिको अभ्यास गर्दछौं र प्रज्ञाको विकास गर्दछौं । यसले हामीलाई सुदृढ व्यक्तित्वमा परिणत गर्न र धर्मको जगमा दृढ भई उभिन मद्दत गर्दछ । देखिए देखियो, सुनिए सुनियो, भनेर जानिरहँदा हामी सुदृढ हुन्छौं, हामीमा दृढता, अकम्पायमानता र समता जागृत हुन्छ । यी गुणहरूसहित हुँदा विभिन्न इन्द्रियद्वारहरूको

माध्यममार्फत विभिन्न आलम्बनहरूले संसर्ग गर्दा हामीमा आत्मभाव जागृत हुन पाउँदैन । पुण्यकर्म र दानकर्म त आत्मभावलाई हटाउने साधन मात्र हुन् । शीलको पालनाले हामीमा आत्मभावमाथि प्रभूत्व जमाउन आवश्यक प्रक्रिया पूरा गर्दछ । त्यस्तै समाधिले पनि । प्रज्ञा ज्ञानले आत्मभावलाई विनष्ट नै गर्दछ । यहाँ अहिले हामी अन्यान्य विषयमा चर्चा गर्न लागि रहेको होइनै । हामीले त अपरिहार्य दैनिक सरोकारको विषयमा कुरा गरिरहेका छौं । हाम्रा आँखाले यो वा त्यो वस्तुलाई देख्दछ, हाम्रा कानले यस्तो वा त्यस्तो आवाज सुन्दछ, हाम्रा नाकले गन्ध सुँघ्दछ, यस्तै अन्य ६ द्वारहरूले केही न केही गरिरहेकै हुन्छ । हामी सजग र सचेत भइरहनुपर्दछ । ती ६ द्वारहरूको प्रवेशद्वारमा पालेले भैं पहरा दिइरहनुपर्दछ । यो एउटै अभ्यासले सबै अभ्यासहरूलाई समेट्दछ । यही नै यस अभ्यासको महत्ता हो । यदि तपाईंले कुनै विदेशीले यस्तै प्रश्न गरेमा यसरी नै उत्तर दिनुहोला ।

५) मानौं भिन्न प्रकारको धर्म अपनाउने कुनै अर्को विदेशीले तपाईंलाई सोध्न पुगेछ — “धर्मलाई कहाँ गएर सिक्ने र कहाँ गएर अध्ययन गर्ने ?”

बुद्धकै वचनलाई उल्लेख गरी यस प्रश्नको उत्तर दिन सकिन्छ — “संज्ञा र संस्कारसहितको यसै साढे तीन हात बित्ताको शरीरमा सिक्न सकिन्छ ।” । सिक्ने थलो त यही साढे तीनहात बित्ताको शरीर हो जुन संज्ञा र संस्कारसहितको छ जसबाट जिउँदो मान्छेको रूपमा मानिस उठिन्छ । विज्ञानको उपस्थिति संज्ञा र संस्कारको उपस्थितिसितै गाँसिएको छ । संज्ञा र संस्कारले हाम्रो ज्ञान र विचारको प्रतिनिधित्व गर्दछ ।

संज्ञा र संस्कारसहितको यस साढे तीनहात बित्ताको शरीरमा बुद्धले संसारलाई देख्नुभयो, संसारको समुदयलाई देख्नुभयो, संसारको निरोधलाई देख्नुभयो र संसार निरोध गर्ने मार्गलाई देख्नुभयो । जब उहाँ संसारको समुदयको बारेमा, संसारको निरोधको बारेमा र संसार निरोध गर्ने मार्गको बारेमा बोल्नुहुन्छ, उहाँले सम्पूर्ण धर्मलाई यसै शरीर र मनभित्र पाउन सकिने कुरा बताउनुहुन्छ । यहीँनिर अर्थात् मन र शरीरमै सिक । यसैमार्फत सिक । स्कूलमा गएर होइन, गुफामा पसेर होइन, अरण्यबास गरेर होइन, पर्वत हिमालयमा पुगेर होइन वा कुनै गुम्बामा बसेर होइन । ती स्थलहरू त बाहिरका भए । शरीरभित्रै स्कूल बनाऊ, विश्वविद्यालय बनाऊ । अनि त्यहीँ जाँच देऊ, अध्ययन गर, खोज तलास गर, अन्वेषण गर, त्यहीँ वरिपरि स्काउटिङ गर, सत्यलाई भेट्याऊ — संसारको

उत्पत्ति कसरी हुँदोरहेछ, यो कसरी दुःखको स्रोत बन्दोरहेछ, त्यहाँ कसरी संसारको निरोध भेट्टिदोरहेछ अर्थात् दुःखको निरोध हुँदोरहेछ, र कसरी के के गर्दा संसारको वा दुःखको पूर्णरूपेण निरोध हुन पुग्दोरहेछ अनि आफूले नै चार आर्य-सत्यको अवबोध कसरी गर्न सकिँदोरहेछ भन्ने कुरा स्वयं पत्ता लगाऊ । तथागतले कहिलेकाहीँ ‘संसार’ र कहिलेकाहीँ ‘दुःख’ लाई पर्यायवाचीको रूपमा प्रयोग गर्नुहुन्छ । संसारको स्वभाव अथवा दुःखको स्वभाव, यसको उत्पत्तिको स्वभाव, यसको उदय र स्रोत, यसको निरोधको स्वभाव र त्यो निरोधावस्था प्राप्त गर्ने अभ्यासको स्वभाव — यिनको खोज कार्य यसै शरीरभित्रै सम्भव हुन्छ, अन्यत्र होइन । यदि कसैले बाहिर कहाँ भेट्टिएको दावा गर्दछ भने कि त धर्मग्रन्थमा, कि त सुने सुनाएकोमा, कि त शब्दजालमा भेट्टाएको होला । त्यो आफैमा धर्म होइन, सत्य होइन ।

तर जब यसलाई यसै साढे तीनहातको शरीरभित्र जहाँ मनको पनि उपस्थिति हुन्छ, खोजिन्छ र भेट्टाइन्छ अनि मात्र त्यो धर्म हो र सत्य पनि हो । त्यसैले कहाँ सिक्ने भनेर सोधेमा भन्नुपर्दछ — हामीले यसलाई यही साढे तीनहातको शरीरभित्र जहाँ संज्ञा र संस्कार हुन्छ (मनको पनि बास हुन्छ) त्यहीँ सिक्नुपर्दछ । त्यसभन्दा बाहिर कदापि होइन ।

६) अब हामीलाई धर्मको बारेमा अफ राप्त्री बुझ्नको लागि : “धर्मलाई के सँग तुलना गर्न सकिन्छ ?” भनेर प्रश्न सोध्न सक्दछ ।

बुद्धले भन्नुभएको छ — “धर्मलाई एउटा ङुंगासँग तुलना गरे हुन्छ ।” उहाँले ‘ङुंगा’ शब्दलाई प्रयोग गर्नुभयो किनकि त्यसबेला नदी पार गर्न प्रायःजसो ङुंगाकै प्रयोग हुन्थ्यो र धर्मको शिक्षालाई ङुंगासँग तुलना गर्दा बुझिने भएकोले पनि यसो गर्नुभएको हो । यसको महत्वपूर्ण अर्थ छ — धर्ममा पनि त्यति आसक्त हुनुहुँदैन जसको कारणले आफूले आफैलाई बिर्सन पुगियोस् र आफूलाई आफैले गुरु अथवा विद्वान वा पण्डित ठानियोस् । यदि कसैले धर्मलाई ङुंगाजस्तै हो भन्ने कुरा सम्झ्न सकेन भने यस्तो खतरा उत्पन्न हुनसक्छ । धर्म भनेको ङुंगाजस्तै नै हो जसको मदतले हामीलाई संसारस्त्री नदीको अर्को किनारासम्म सुरक्षितका साथ पुऱ्याइदिन्छ । नदी पार गरी सुरक्षित जमिनमा अवतरण गरिसकेपछि ङुंगालाई नै बोकी हिँड्ने मूर्खता भने हामीले गर्नुहुँदैन ।

यस कुराले हामीलाई धर्मलाई बुझ्न मदत गर्दछ ।

धर्म भनेको हामीलाई गन्तव्यसम्म पुऱ्याउने साधन मात्र हो, आफैँ साध्य होइन र आफूले आफैँलाई भुल्ने गरी यसप्रति आसक्ति जगाउनु ठीक छैन । यदि हामीलाई ढुँगाको सही उपयोग थाहा नभएमा हामीले यसलाई देखाउने वस्तुको रूपमा मात्र लिइरहेका हुन्छौँ वा भगडा गर्ने विषयको रूपमा मात्र लिइरहेका हुन्छौँ । कहिलेकाहीँ यसलाई दौडको लागि उपयोग गरिरहेका हुन्छौँ जुन अनुपयुक्त र वाहियात हो । यसलाई त नदी पार गर्नमा प्रयोग गरिनुपर्दछ । धर्मको शिक्षा पनि दुःख सागर पार गर्नमा प्रयुक्त गरिनुपर्दछ । यसलाई अन्य उद्देश्यको लागि, जिब्रो मात्र चलाउनको लागि, बहस गर्ने विषयको लागि वा कर्मकाण्ड रचनको लागि प्रयोग गरिनुहुँदैन । यसमा यस्तरी आसक्त हुनु पनि हुँदैन कि उता पारी पुगेपछि पनि आसक्तिवश त्यस ढुँगालाई छोड्न नचाहेको होस् । जहाँ गए पनि साथै बोकेर हिंड्ने सम्मको मूर्खता नगरियोस् ।

धर्मले ढुँगाको काम मात्र गर्दछ । धर्म साँच्चैँ दुःखबाट पार गराउने ढुँगा नै हो ।

७) धर्मलाई ढुँगा सदृश भनियो जुन भिक्षुहरूको साथै उपासकहरूको लागि पनि त्यतिकै शिक्षाप्रद छ । अब यो प्रश्न हामीलाई प्रश्न सोधिन सक्दछ कि "उपासक उपासिकाहरूले के कुराको अध्ययन गर्नुपर्दछ ?"

यस प्रश्नको उत्तर दिन आफ्नो तर्फबाट भने कोशिस गर्न हुँदैन । यदि कसैले यस प्रश्नको उत्तर आफ्नो सुन्दर र उपयुक्त विचारलाई प्रयोग गरी दिन चाहन्छ भने उसलाई रोक्ने कुरा पनि छैन । तर हामीले बुद्ध-शिक्षाको आधारमा उत्तर दिए सुरक्षित हुन्छ । हामीले भन्नुपर्ने हुन्छ — "उपासक उपासिकाहरूले पनि सबै सुत्तन्तहरूको अध्ययन गर्नुपर्दछ । ती सुत्तन्तहरू तथागतका उपदेशहरू हुन् जसमा सुञ्जता (शून्यता) का दृष्टान्तहरू छन् ।

यी सुत्तन्तहरूमा बुद्ध-शिक्षाका बारेमा राम्ररी बताइएका हुन्छन् । ती 'स्वाक्खात' हुन्छन् । तिनमा धर्मको मर्म र सार तत्व समाहित भएका हुन्छन् । यसैले यसलाई 'सुत्तन्त' भनिन्छ । 'सुत्त'को अर्थ उपदेश हो र 'अन्त'को अर्थ अन्त्य हो । अतः 'सुत्तन्त'को संयुक्त अर्थ हुनजान्छ त्यो उपदेश जुन आफैँमा पूर्ण, व्यवस्थित र सारगर्भित छ । यो 'वेदान्त' भन्ने शब्दभैँ हो । 'वेद'को अर्थ ज्ञान हो र त्यो ज्ञान जुन शुद्ध, सारयुक्त र व्यवस्थित छ त्यही नै 'वेदान्त' हो । अब यस 'सुत्तन्त'लाई लिनुहोस् । सबै सुत्तन्तहरू तथागतका वाणीहरू हुन् । ती बुद्धले सिकाउनुभएका शिक्षाहरू हुन् र तिनमा सुञ्जताका दृष्टान्तहरू निहित छन् । यसै परिप्रेक्ष्यमा उपासकहरू सोध्ने

गर्दछन् कि धर्मका फाइदाहरूको उपभोग गर्न कसरी र के को अभ्यास गर्नुपर्दछ । बुद्ध भन्नुहुन्छ — "सुत्तन्तहरू तथागतका वाणी हुन्, ती सारगर्भित छन्, तिनको महत्ता असीम छ, ती संसार सागरबाट उतीर्ण हुने साधन हुन् र तिनमा सुञ्जताका ज्ञान समावेस छन् । 'सुञ्जता' शब्द सुन्दा तपाईँलाई अचम्म लाग्ला तर नहडबडाउनुहोस् किनभने यो नै बुद्ध-शिक्षाको अति महत्वपूर्ण शब्द भइदिएको छ । कृपया ध्यान दिएर सुन्नुहोस् । 'सुञ्जता' शब्दलाई अनुवाद गर्दा 'शून्यता' भनेर अनुवाद गर्न सकिन्छ । तर 'शून्य' भन्ने शब्दको अर्थ र प्रयोग विभिन्न प्रकारले हुन सक्दछ । बुद्धको 'सुञ्जता' भौतिकरूपको खालीपना होइन अर्थात् भित्र केही पनि वस्तु नभएको भन्ने अर्थमा होइन । यहाँ 'सुञ्जता'को अर्थ धर्म स्वभाव हो किनकि सबै वस्तुहरू अझै पनि विद्यमान छन् । यो विश्वलाई नै ढाक्नेगरी अनेक चीजवस्तुहरू हुन सक्दछन् । तर बुद्धले सिकाउनुहुन्छ कि ती सबै रिता छन् अथवा तिनमा शून्यताको गुण मौजुद छ । किनभने तीमध्ये कुनैमा पनि आत्मा छैनन् वा 'म' 'मेरो' भन्न सकिने केही पनि छैन । यस 'सुञ्जता' शब्दको प्रयोगको ध्येय पनि कुनैमा पनि आसक्ति नगर्नु हो । उपासक उपासिकाहरूले बुद्धका यी वचनहरूको अध्ययन, चिन्तन र मनन गर्नुपर्दछ र 'सुञ्जता' लाई बुझी अनुशीलन गर्नुपर्दछ । यस विषयलाई दुर्बोध्य हो भनेर बुझ्न कोसिस गर्दैनन् र यो सामान्यजनको लागि उपयुक्त छैन भनेर लिइँदैन । यसको सामान्य अर्थ केहीले मात्र यसलाई बुद्धले भन्नुभएजस्तै अभ्यासमा ल्याउने भए । अतः कृपया यो कुरा बुझ्नुहोस् कि सामान्यजनले पनि यसको अध्ययन गर्नुपर्दछ, अभ्यास गर्नुपर्दछ र 'सुञ्जता'लाई साक्षात्कार गर्नुपर्दछ । यो कुरा भिक्षुहरूको लागि मात्र होइन । गृहस्थहरूका लागि पनि हुन् ।

उसोभए म आसा गर्दछु कि तपाईँहरू (सामान्य लोकजन) पनि 'सुञ्जता' देखि कतिपनि डराउनुहुन्न । आफूमा ज्ञानको वृद्धि गर्न र यस कुरालाई बुझ्न निर्भिक भई पाइला चाल्नुहोस् । 'सुञ्जता' लाई बुझ्न सुक्ष्मरूपले राम्ररी व्याख्या गरिएको हुनुपर्दछ यसका लागि लामो समयको दरकार पनि पर्नसक्दछ । त्यस विषयमा अहिले त हामीले तत् विषयमा सतहीरूपमा मात्र चर्चा गर्नुपर्छ । यदि हाम्रो मनले आत्मा नामको सारभूत वस्तु केही पनि छैन र 'म' 'मेरो' भन्ने केही पनि छैन भन्ने कुराको ज्ञान पाएमा हाम्रो मन रिता नै हुनेछ । 'संसार शून्य छ' भनिएको पनि यसैले हो ।

क्रमशः...

भावना-कुसल

गिम्क्षु सम्यक्
सम्बोधि प्राणपुत्र

अधिकुसलं भावेति उप्पादेति वडद्वेतीति भावना अर्थात् जुन श्रेष्ठ कुसल चित्त उत्पन्न गर्दछ, बढाउँछ, त्यो भावना हो । शरीरमा उत्पन्न स्वभावलाई निरन्तर जानकारी वा जान्ने अभ्यास गरी कुसलको विकास गर्नुलाई भावना गर्नु भनिन्छ । यसै भावना अभ्यास गरिएको विषय वस्तुलाई भावना भनिन्छ ।

ध्यान र भावना

बोलचालमा प्रयोग गरिने शब्द ध्यान र शाब्दिक अर्थको ध्यानमा फरक पर्छ । ध्यानको शाब्दिक अर्थ चित्तको एकाग्रता हो । तर बोलचालको शब्दको ध्यानले सति, समाधि, पञ्जालाई जनाउँछ । जसलाई सम्यक्शिक्षामा भावना भनिन्छ । यहाँ शाब्दिक ध्यान र बोलचालको ध्यान अर्थात् भावनालाई भेद गरी बताउन खोजिएको छ ।

सम्यक्शिक्षाबाहिर ध्यान वा समाधिको मात्र उल्लेख वा विवेचना गर्छ भने सम्यक्शिक्षामा भावना शब्दले सति, समाधि र पञ्जा गरी तीन विस्तृत क्षेत्रको विवेचना गर्दछ । फलस्वरूप निब्बान मग्गलाई पनि दिशानिर्देश गर्नसक्छ । सतिपट्ठान सूत्रमा हिउँदा, बस्दा, उभिदा, पल्टिँदा पनि होश राख्नसकिन्छ । काय, वेदना, चित्त र धम्मको पनि अध्ययन गर्नसकिन्छ । लोभ क्रोध आदि निवरणमा पनि जानकारी राख्नसके होश नै हुने सन्दर्भमा सम्यक्शिक्षाअनुसार भावना भन्नाले विस्तृत र गहन अर्थ लाग्छ । आँखा चिम्लनु वा कुनै एक विधिको दास हुन मात्रलाई शाब्दिक ध्यान भनिए तापनि बोलचालको ध्यानको अर्थ प्रत्येक आलम्बनबाट प्रभावित चित्त र त्यसबाट उत्पन्न हुने नामरूपको स्वभावको अध्ययन भनेर बुझ्नुपर्छ । सम्यक्शिक्षामा शाब्दिक ध्यानको अर्थ समाधिमा मात्र सीमित राखेर सति, समाधि र पञ्जालाई सामूहिक गरेर भावना भन्ने गरिन्छ ।

भावना अभ्यासमा बुझ्नुपर्ने कुरा के हो भने मनलाई वशमा राख्न खोज्ने पद्धति नै शाब्दिक ध्यान हो । तर मन त्यति सरल छैन कि कसैले अभ्यास गर्दैमा वशमा आउने । सम्मासम्बुद्धको अनुभवमा मनलाई वशमा राख्नुपर्ने भए तापनि सहजै वशमा नआउने भएकोले सर्वप्रथम मनलाई वशमा राख्ने कोशिस नगरेर पहिले मन काहाँ भाग्छ ? त्यसको अध्ययन

गर्नको लागि सतिको आवश्यक पर्छ । कारणसहित बुझेर कारणलाई निवारण गरी विस्तारविस्तार मनलाई वशमा राख्नको लागि समाधिको सहयोग लिनुपर्छ । त्यति मात्र नभएर वशमा आएको मनको सहायताले वास्तवमा मनको कस्तो स्वभाव छ वा कसरी मनले दुःख उत्पत्ति गर्छ ? त्यसको कार्यकारण जानकारी राख्नको लागि पञ्जा विकास गर्नुपर्छ । यसै पद्धतिअनुसार भावनालाई सति, समाधि र पञ्जा भनी तीनसमूह गरिएको छ ।

सति

देख्दा, सुन्दा आदिमा थाहा पाउनु, देखे, सुनेर आदिले मनमा के प्रभाव पर्छ त्यसको जानकारी राख्नु सति हो । अर्थात् देख्दा देखेको र देखेर मनमा अकुसल उत्पन्न भयो कि कुसल उत्पन्न भयो त्यसको जानकारी हुनु नै सति वा होश हो । अकुसल उत्पन्न भएमा अकुसल उत्पन्न भयो, कुसल उत्पन्न हुँदा कुसल उत्पन्न भयो भनेर थाहा हुनु नै होश हो । आलम्बनअनुसार मनले प्रतिक्रिया गर्ने र आलम्बनको पछि दौडिने स्वभाव हुन्छ । यसैलाई भनिएको छ यत्थकाम निपातिनो (जहाँ आशक्ति छ त्यहीँ दौडिने) । यसरी आलम्बनको पछि दौडिने चित्तलाई लगातार थाहा पाउँदा होश राखेको कारणले आलम्बनपछि बारम्बार भाग्न पाउँदैन र अन्तमा आएर लक्ष्यअनुसार स्थीर हुन थाल्छ ।

बाछाको उपमा

भरखर ठूलो भएको बाछालाई तालिम गर्न एक समझदार किसानले त्यस बाछालाई लामो दाम्लोले बाँधेर एउटा खुट्टीमा बाँधिदिन्छ । त्यो बाछा चञ्चल भएर हिडेको आदतले दाम्लोले बाँधिएर बस्ने आदत नभएकोले दाम्लो छुटाउन फनफन घुम्न थाल्छ । जतिजति बाछा घुम्छ त्यतित्यति नै दाम्लो खुट्टीमा बेरिदैबेरिदै सानो हुँदै जान्छ । फलस्वरूप दाम्लो सानो भएर बाछा घुम्न नसक्ने अवस्थामा पुग्छ र त्यस समयसम्म बाछा थाकिसकेको पनि हुन्छ । त्यो बाछा त्यहीँ चुपचाप बस्छ ।

उपमेय्य

बाछा मन हो, दाम्लो सति हो र किसान योगी हो । बाछा जतिसुकै चले पनि, घुमे पनि दाम्लोले बाछालाई छोडेको छैन । बाछा आफ्नो तालले घुमेभै मन पनि आफ्नो तालले आलम्बनको पछि भाग्ने गर्छ । तर दाम्लोले बाछालाई नछोडेको कारण बाछा भाग्न नपाएभै सतिले नछोडेको कारण मन पनि भाग्न पाउँदैन । अन्तमा बाछा थाकिएर बसेभै मन पनि थाकेर स्थीर हुन्छ ।

समाधि

सतिले मनको प्रतिक्रिया गर्ने स्वभावलाई वशमा राखेपछि स्वतः मनलाई लक्ष्यअनुसार एकाग्र गराउनसकिन्छ । त्यस समय जसरी हावा नहुँदा बत्ती हल्लिँदैन, शान्त स्थीर हुन्छ, त्यसैगरी मन पनि शान्त र स्थीर हुन्छ ।

पञ्जा

समाधि विकास भएपछि मन शान्त र स्थीर हुन थालेपछि मनमा पर्ने आलम्बनको प्रत्येक प्रभावको जानकारी गर्नसकिन्छ भने मनले गर्ने प्रतिक्रियालाई पनि जानकारी गर्नसकिन्छ । यसप्रकार नामरूपको आपसी सम्बन्धको जानकारी लिएर अविज्जा तण्हा आदि अकुसल कारणको नाश गर्दै लानसकिन्छ । यसैबाट निब्वानको मग्ग तय गर्नसकिन्छ ।

चेतावनी- बुझ्नुपर्ने कुरा के हो भने जति पनि ध्यानविधि छन् ती सब समाधिका विधि हुन् । समाधिपछि मात्र पञ्जा विकास हुने हो । पञ्जाको लागि समाधिको र समाधिको लागि सतिको सहयोग जरुरत पर्छ । सति, समाधि र पञ्जा एक आपसमा सम्बन्धित, आधारित र अन्योन्याश्रित चित्त (चेतसिक) हुन् । भावनाको सन्दर्भमा यसलाई फरक दृष्टिकोणले हेर्नु वा फरक अभ्यासको साधन सम्झिनु हुँदैन । अर्थात् सतिको सहयोगविना समाधिको अभ्यास गर्नु खोज्नु वा समाधिको सहयोगविना पञ्जाको उत्पत्ति गर्न खोज्नु वा पञ्जा विकास भइसकेपछि समाधि र सतिको आवश्यकता नदेख्नु कोरा मूर्खता हुनेछ ।

मापदण्ड

आफू नै होस् वा अन्य कुनै व्यक्ति, उसमा सति समाधि पञ्जा छ छैन थाहा पाउन एक मापदण्डको आवश्यक हुन्छ । किनकि यदि मापदण्ड नभएमा कसैले पनि 'म यस्तो छु' वा 'मेरो मानिस वा फलाना यस्तो छ' भनेर परिचय दिनसक्छ । आजकाल मात्र होइन बुद्धकालीन समयमा पनि 'फलाना

धम्मगुरु हरसमयमा सति सम्पजन्यसहित सर्वज्ञ हुनुहुन्छ' भनेर प्रशंसा गरिन्थ्यो । भगवान् बुद्धलाई पनि त्यसरी नै प्रशंसा गर्थे कसै कसैले । तर उहाँले आफ्नोबारे भने खण्डन गर्दै भन्नुभयो- 'हरसमयमा त होइन तर जबजब चाहन्छु तबतब पच्यवेक्खण गरेर जान्नसक्ने सर्वज्ञ हुं ।'

सति, समाधि र पञ्जाको पनि मापदण्ड थाहा पाउनसके आफूले आफ्नो र अर्कामा सति, समाधि र पञ्जा छ छैन भनेर मूल्यांकन गर्नसकिन्छ । TV Channel का धम्मगुरुमा सति समाधि पञ्जा छ छैन ? भनेर जाँच गर्नसकिन्छ । जसको कारणले मिच्छादिदिठबाट बच्नसकिन्छ । यसको लागि आफूले र अर्काले थाहा पाउने, त्यो पनि चित्त र व्यवहारबाट थाहा पाउनसकिने, एक सरल उपाय बताइएको छ ।

सति

जबजब आलम्बनले मनमा पारेको कुसल वा अकुसल प्रभावको जानकारी राख्नसक्छ तब सति हुन्छ । सतिको अभ्यासमा बाह्य आलम्बनलाई थाहा पाउनु पनि होश नै भनिन्छ । तर देख्दा देखिरहेको छु, वा दुख्दा दुखिरहेको छ भनेर थाहा पाउनु मात्र होश हुँदैन । त्यस समय अनुहार बिग्रियो कि बिग्रिएन त्यसको जानकारी राख्न आवश्यक छ । किनकि आलम्बन ग्रहण गरेर मन परेमा अनुहारमा खुसीको भाव प्रकट हुने र मन नपरेमा दुखको भाव प्रकट हुने गर्दछ । अर्थात् मन पर्नु नै राग हो र मन नपर्नु नै क्रोध भएकोले राग द्वेषको प्रभाव मनदेखि फैलिँदै अनुहारसम्म पुग्छ । यदि सति भएमा अनुहारमा परिवर्तन आउँदैन । यदि सति नभएमा अनुहारमा परिवर्तन देखा पर्छ । जस्तै-

यदि दुख्दा दुखिरहेको छ भनेर थाहा त भइरहेको छ तर अनुहार बिग्रियो भने त्यस क्षण होश हुँदैन वा वेहोश भएको भनिन्छ । किनकि दाह्य किटेर वा मुठी कसेर वा जबरजस्ती शरीर करिसने गरी दुक्ख वा पीडा सहनु सतिको लक्षण होइन । यो मात्र वीरिय वा मेहनतको लक्षण हो । प्रारम्भिक योगीले यसरी नै अभ्यास गर्नुपर्छ । तापनि यसलाई सही ध्यान भएको भनिदैन ।

होशको मापदण्ड नै अनुहार शान्त राख्नु हो । दिनभरि (८६,४०० सेकेण्ड) मा जति सेकेण्ड अनुहार शान्त राख्न सकियो त्यति नै प्रगति मान्नुपर्छ । अन्य समय स्मृतिरहित अवस्था हो ।

अनुहारमा आएको परिवर्तन आफूले मात्र होइन दर्शकले पनि देख्नसक्छ । यदि अनुहारलाई शान्त राखेर भन्नुपर्ने गर्नुपर्ने गर्नसक्छ भने उसमा होश छ । मन परे अनुहारमा

खुसी हुने र मन नपरे कि अनुहार बिगानै प्रवृत्तिलाई विश्लेषण गर्ने हो भने दिनभरिमा अनुहारमा खुसी र बिग्रिने स्वभाव प्रायशः भइ नै रहन्छ । यसको मतलब एक पल्ट खुसी हुने अर्कोपल्ट खुसी नहुने व्यक्ति एक प्रकारको पागल नै हो ।

प्रत्यक्ष परिवर्तनलाई दर्शकले देख्नसक्छ । तर सूक्ष्म परिवर्तनलाई दर्शकले देख्नसक्दैन । यो योगीले मात्र अनुभव गर्नसक्छ । जब अनुहारमा मुस्काउन वा निधार खुम्चिन खोजेको प्रतिक्रिया हुन थाल्छ तब सति बिग्रन लाग्यो भनेर थाहा पाउनुपर्छ । यसलाई थाहा पाएर बस्नसकेमा सति विकास भएर आउंछ र परिणामस्वरूप आएको परिवर्तन शनैः शनैः शान्त भएर जान्छ ।

गल्ती हुनु कुनै ठूलो कुरा होइन । गल्ती हुनासाथ सच्याउनु नै होशको लक्षण हो । एक दर्शक (श्रोता) ले पनि वक्ताले बोल्नमा गल्ती गर्नासाथ सच्याएको थाहा पाउनसक्छ । साथै वक्ताले पनि आफ्नो बोलाईमा भएको गल्तीलाई थाहा पाउनसक्छ र तुरुन्त सच्याउन सक्छ ।

तर चित्तको स्वभाव भने दर्शक (श्रोता) ले थाहा पाउनसक्दैन । आफैले मात्र थाहा पाउनसकिन्छ । होश हुँदा प्रत्येक आलम्बन स्पष्ट हुने गरी थाहा हुन्छ । अर्थात् आवाज आए पनि तुरुन्त थाहा हुने, दुखे पनि तुरुन्त थाहा हुने हुन्छ । आलम्बन ग्रहण हुनासाथ चुम्बकजस्तै दौडिएर टासिने वा थाहा पाउने हुन्छ ।

समाधि

जबजब मन स्थीर र शान्त हुन्छ तब समाधि हुन्छ । किनकि मन शान्त हुनुको अर्थ नै नीवरण उत्पन्न नहुनु हो । नीवरण उत्पन्न नभएपछि त्यसको सम्बन्धित रूप पनि उत्पन्न हुँदैन र फलस्वरूप शरीरमा हलनचलन हुँदैन । जस्तै-

जतिसुकै पीडा भए तापनि समाधिस्त छ भने एकातिर दुखेको स्पष्ट थाहा हुन्छ, अनुहार एकरति बिग्रिदैन भने अर्कोतिर मन स्थीर भएको कारणले हातमा कुनै पनि हलन चलन गर्ने इच्छा उत्पन्न नै हुँदैन । त्यस समय आफैले पनि हात नभएको व्यक्ति जस्तै, हात चलाउने इच्छा नभएको, स्याउंस्याउं हुने स्वभाव नभएको, हातलाई शान्त राख्न सकिने अनुभव हुन्छ ।

समाधिको मापदण्ड बाहिरी शरीरको अनावश्यक हलनचलन नहुनु हो । साथै भित्री कल्पना उत्पन्न नहुनु हो । दिनभरि (८६,४०० सेकेण्ड)मा जति सेकेण्ड शरीर शान्त राख्नसकियो

वा कल्पनारहित हुनसकियो त्यति नै प्रगति मान्नुपर्छ । अन्य समय समाधिरहित अवस्था हो ।

यस समय आफ्नो शरीर जीवित शरीर नभएर मूर्तिजस्तो निर्जीव शरीर हो कि जस्तो लाग्छ । बोल्दा पनि एक नासले बोलेको अनुभव भएमा समाधि उत्पत्ति भइरहेको छ भनेर जान्न सकिन्छ । समाधि नहुँदा बोलाईमा अभिनयजस्तै आवाज वा लयमा उतार चढाव हुने, आवाजको तरंग (कम्पन) मा परिवर्तन हुने गर्छ ।

चित्तको हिसाबले ग्रहण गरिएको आलम्बनसँग मन टासिएभैं वा संगसंगै एकसाथ भइरहेको जानकारी हुन्छ । ग्रहण गरिएको आलम्बनबाहेक अन्य थप प्रतिक्रिया वा धम्मालम्बन (विचार) आएको हुँदैन । सतिले जुन ग्रहण गरेको आलम्बन छ त्यो मात्र लगातार जानकारी भइरहन्छ । यस समय कल्पना (नीवरण) उत्पन्न भएको हुँदैन ।

दर्शकले जबजब अरुको शरीरको अनावश्यक हलन चलन भएको देख्छ तब समाधि बिग्रन थाल्यो भनेर जान्नुपर्छ । ध्यान वा अन्य आध्यात्मिक शिक्षाको देसना गर्ने, बोल्ने समयमा यदि त्यस व्यक्तिको शरीरमा अनावश्यक हलनचलन भएमा त्यस समयमा उसमा समाधि छैन भनेर मूल्यांकन गर्नुपर्छ । आवश्यक हलनचलन भए पनि इवाइ वा हतारिएर गर्छ भने समाधि नएको चञ्चलपन (उद्धच्च) भएको भनेर बुझ्नुपर्छ ।

लेखकको अनुभव

एक समय थाइलेण्डको भ्रमणमा रहदा तत्कालीन प्रख्यात एक भिक्षु आचान (आचार्य) यन्त्रको भिडियो हेर्ने मौका पाएको थिएँ । हाल उहाँ चीवर फुकालिसक्नुभएको छ । त्यस समय उहाँको ठूलो प्रख्याती थियो । त्यस भिडियोमा आचान यन्त्र आफ्नो जंगल विहारमा बसेर धम्मदेसना गरिरहनुभएको थियो । धम्मदेसना गर्दागर्दै अचानक देब्रे हात भ्र्वाइ उठाएर देब्रे घाँटीमा पुन्याएर मच्छर वा किरालाई धपाउनुभयो । तर तुरुन्त मुसुक हाँसेर बिस्तार हात तल राख्नुभयो ।

पहिलो जुन भ्र्वाइ हात लानुको अर्थ समाधि नभएको लक्षण हो । पछि गलित महशुस गरेर मुस्काएको हो । तर त्यसबेलासम्म पनि होश आउनसकेन । होश आएको भए गलित स्वीकार्ने बितिककै अनुहार शान्त पारेर बस्नुहुन्थ्यो ।

बौद्ध समाजमा रचनात्मक बहसको खाँचो

सुनिल महर्जन

ललितपुरबाट प्रकाशित एक साप्ताहिक पत्रिकाले एक कार्यक्रममा पञ्चशील प्रार्थना र पुण्यानुमोदन नगराउनुलाई बौद्ध जगतकै पहिलो कलंकित घटनाको रूपमा अर्थात्एको छ । कार्यक्रम थियो, असार पूर्णिमा एवम् धर्मचक्र-प्रवर्तन दिवसका असरमा आयोजित वक्तृत्वकला पर्व । 'बौद्ध कार्यक्रममा पञ्चशील र पुण्यानुमोदन वहिष्कार' शीर्षकमा प्रकाशित समाचारमा यद्यपि शीर्षकलाई पुष्टि गर्ने कुनै उद्धरण वा विवरण उल्लेख गरिएको छैन । एक त शीर्षक चयनले नै सम्पादक आयोजक संस्थाप्रति पूर्वाग्रह र प्रतिशोध सौंघन उदत्त रहेको देखिन्थ्यो भने अर्कोतिर बौद्ध समाजलाई परम्परागत घेराभित्र सीमित तुल्याइरहने धृष्टता गर्न खोजेको छ ।

निश्चय नै बौद्ध युवा कमिटिद्वारा आयोजित १७ औं वक्तृत्वकला पर्व यसअघिको वक्तृत्वकला पर्वभन्दा भिन्न थियो । वक्तृत्वकला पर्वमार्फत बुद्धका प्रगतिशील विचारधारा प्रवाह गर्ने लक्ष्यअनुरूप बुद्ध-शिक्षाका विविध पाटो र समसामयिक विषयहरू सहभागीहरूको चयनका लागि राखिएको थियो । संविधानसभामार्फत बन्ने नयाँ संविधान र दसौं वर्षको सशस्त्रद्वन्द्व पछि जारी शान्ति प्रक्रिया र बौद्ध समाजको यथार्थतालाई विश्लेषण गरी राखिएको विषयहरूमा सहभागीहरूले आफ्नो विश्लेषण र तर्क वक्तृत्वकलामा प्रस्तुत गरेको थियो । सोही विषयमा भिक्षु, बौद्ध विद्वान र समाजका लक्ष्यप्रतिष्ठित व्यक्तित्वहरूले २५ जना युवाहरूलाई प्रशिक्षण दिएको पृष्ठभूमिमा कार्यक्रम सम्पन्न भएको थियो ।

मानिसको नैतिक चरित्रको आधारभूत तत्वको रूपमा रहेको पञ्चशीलको व्यावहारिक महत्वको विषयमा कसैको दुईमत छैन । **पञ्चशीलको पालना इमान्दारीपूर्वक जीवनयापन गर्ने व्यक्तिको चाहना र प्रतिबद्धताबाट निस्सृत हुने हो, न कि जबरजस्ती लादेर हुने हो । पञ्चशीलको पालनाबाट व्यावहारिक जीवन सुखमय हुने कुरा प्रत्येक व्यक्तिलाई विश्वास हुनपर्दछ । त्यसैबाट नै पञ्चशीलको पालना हुन्छ । त्यसैले शुरूमा पञ्चशीलको औचित्यताबारे बुझाउनु सक्नुपर्दछ ।** फेरि सार्वजनिक समारोहमा बौद्ध अबौद्ध जमघट हुने पक्षलाई पनि दृष्टिगत गर्नुपर्छ ।

अवश्य पनि सार्वजनिक सभासमारोहमा पञ्चशील प्रार्थना गराउनु कति उपयुक्त हुन्छ भन्ने बहसको विषय बन्लान तर समाचारमा । फेरि सार्वजनिक सभासमारोहमा त्यसमा खाली पञ्चशील प्रार्थना र पुण्यानुमोदन नगराइएको निहुँमा (पञ्चशीलको व्यावहारिक र महत्वका विषयमा एक शब्द समाचारमा खर्चिएको छैन) व्यक्त विचारले यथास्थितिवादीहरूको चंगुलबाट बौद्ध समाजलाई मुक्त गर्न नखोजेको स्पष्ट हुन्छ । वक्तृत्वकला पर्वलाई युवा सशक्तिकरण र व्यक्तित्व विकाससंग जोड्न र बौद्ध समाजमा स्वस्थ बहस र छलफल हुन नदिने असफल प्रयासको उपज हो त्यो समाचार । बौद्ध समाजको तात्कालिन स्थितिलाई दृष्टिगत गरेर आयोजित कार्यक्रमलाई बुद्ध शिक्षा र परम्परा समाप्त पार्ने षड्यन्त्रको कडीको रूपमा देख्नु सम्पादकको दृष्टिदोष सिवाय अरु के हुनसक्छ ?

एकसय चारवर्षसम्म चलेको जहाँनिया राणाशासनमा भएको क्रूर दमन, भिक्षुहरूलाई देश निकाला र बौद्ध पुस्तकहरू जलाउने, ३० वर्षको पञ्चायतकालमा गरेको विभेद र थिचोमिचो र तालिवानहरूले संसारकै सबभन्दा अग्लो बुद्धको मूर्ति भत्काएर समाप्त गर्न नसकेको बुद्धशिक्षालाई पञ्चशील प्रार्थना र पुण्यानुमोदन नगराउने वित्तिकै समाप्त हुने ठान्नु हावादारी कुरा बाहेक अरु के हुनसक्छ ? बरु यस्तै हावादारी कुरा गरेर समग्र बौद्ध समाजलाई नै इतिहासको अगाडि लज्जित बन्नुपर्ने अवस्थातिर धकेल्ने दुष्प्रयास गर्न खोजेको त छैन ? !

बौद्ध समाजले युवावर्गलाई लक्षित गरी कार्यक्रम तर्जुमा गर्न नसकेको र खालि परम्परागत कार्यमा मात्र धर्मका गतिविधिलाई सीमित पारिएकोले बौद्ध परियति पढेका र बौद्ध समाजमा केही योगदान गर्नु भन्ने भाव भएका कयौं युवावर्गहरूमा नैराश्य, उदासीनता छाएको र कतिपयत प्रतिभाशाली युवावर्गहरू बौद्ध समाज छाडेर गईरहेको अवस्थालाई विश्लेषण गरेर यस पटकको वक्तृत्वकला पर्व युवाहरूलाई लक्षित गर्ने नीति अनुरूप संचालन गरिएको थियो ।

त्यसलाई बौद्ध परम्परा समाप्त पार्ने षड्यन्त्र, समग्र बौद्ध जगतकै अपमानका रूपमा लिनु र स्वार्थ प्रेरितका रूपमा लिनु आधारहीन त छदै छ त्यसभन्दा पनि सम्पादकको वैचारिक अस्पष्टता र अन्यौललाई त्यो समाचारले राम्ररी उजागर गरेको छ । बौद्ध समाजमा प्रगतिशील विचारराख्ने र त्यसलाई बढावा दिने व्यक्तिहरूलाई अनावश्यक लाञ्छना लगाएर विस्थापित गरी सम्पादकले कस्ता किसिमका मानिसहरूलाई बौद्ध समाजमा हालिमुहालि गर्न खोजेको छ ?

समाचार सत्यतथ्य, सन्तुलित र विश्वसनीय हुनुपर्ने पत्रकारिताको सर्वमान्य मूल्य र मान्यतालाई समाचारले धज्जी उडाएको छ । अन्तरिम संविधानले नेपाल धर्मनिपेक्ष राष्ट्र घोषणा गरिसकेपछिको अवस्थामा पनि रणनीतिको अभावमा त्यसबाट लाभान्वित हुन नसकेको र उल्टै बौद्धहरूले चेपुवामा परेको र बौद्धहरू आफ्नो साभा मुद्दामा विभिन्न जनजाति, मधेशीहरूको आन्दोलनबाट प्रेरणा लिएर एकजुट हुनुपर्ने र आफ्नो अधिकारका लागि अगाडि बढनुपर्ने भनी कार्यक्रममा वक्ताहरूले दिएका भाषणलाई तोडमोड गरेर सन्दर्भबाट अलग्याएर र अपव्याख्या गरेर बौद्ध समाजलाई जागरुक हुनबाट निरूत्साहित गर्नुले सम्पादकले धर्मलाई पूजापाठ र स्वर्गको प्रलोभन र नर्कको डरले लिने संकीर्ण अर्थमा राखिराख्ने दिवास्वप्न देखेको छ ।

बौद्धहरूले सामाजिक समस्यामा चासो नराख्नु, राजनीतिमा चासो नराख्नुको अर्थ पानीमा बस तर पानीसँग मतलब नराख्नु भन्नु हो । राज्य रहेसम्म राजनीति रहन्छ । राजनीतिले नै मुलुकको सामाजिक व्यवस्था, सांस्कृतिक, धार्मिक, आर्थिक विकासको स्वरूप निर्धारण गर्ने नीति तय गर्दछ । त्यसैबाट समग्र जीवन प्रभावित बन्दछ । राष्ट्रका सबै क्षेत्रहरूको निर्देशकको रूपमा रहेको राजनीतिमा बौद्धहरूले चासो राख्नुपर्छ भन्ने विषयमा युवाहरूले आफ्नो वक्तृत्वकला पेश गरेको र समग्र बौद्ध समाजले राजनीतिमा चासो नराखेमा आफ्नो अधिकारबाट वञ्चित हुनुपर्ने सन्देश प्रवाह गर्न खोजेको कार्यक्रमलाई धर्मबाट विमुख भई राजनीतिकरण गर्न खोजेको हौवा फैलाउनुले बुद्धवाणी पत्रिकाका सम्पादकले बौद्ध समाजलाई कुन दिशातर्फ निर्देश गर्न खोजेको हो ?, त्यो अवश्य पनि विचारणीय प्रश्न छ ।

कतिपय राजनीतिक कार्यक्रममा ब्राह्मणहरूद्वारा स्वस्ति वाचन गराई कार्यक्रम शुरुगरेकोले पञ्चशील प्रार्थना र पुण्यानुमोदन कार्यक्रम राख्नुपर्ने सम्पादकको तर्क कति

युक्तिसंगत छ ? सम्पादकले बौद्ध जगतलाई समाप्त पार्न बौद्ध धर्मविरोधीहरू लागिपरेको विचार राख्नुभएको छ । बुद्धधर्म समाप्त पार्न को को लागिपरेको छ, त्यसमा खुलाइएको छैन ।

बौद्ध समाजमा स्वस्थ रचनात्मक बहस थाल्नुको सट्टा मनोगढन्ते, कपोलकल्पित र भ्रामक विचार प्रवाह गर्न सम्पादकलाई केले प्रेरित गरेको छ ? राजनीतिक दलका नेता र राज्यसत्ता उच्च पदमा बसेका मानिसहरूसँग आर्थिक सहयोग लिनुहुने, बौद्धहरूका लागि केहि आपतविपत पर्दा हारगुहार गर्नुहुने तर बौद्ध कार्यक्रममा उनीहरूलाई सहभागी गराउने वित्तिकै राजनीतिकरण हुने विचार बौद्ध समाजमा रहेका केही व्यक्तिहरूको पुरातन मानसिकताको उपज हो जसलाई पत्रिकामार्फत बढावा दिन खोजेको छ ।

तथागत गौतम बुद्धले तत्कालीन समाजमा जातिभेद वर्गभेद र ईश्वरको नाममा हुने शोषण अन्धपरम्पराविरुद्ध तत्कालीन समाजमा जुन चुनौति दिन सफल भयो त्यसको कारकको रूपमा आफ्नो शिक्षाबाट कोशल देशका राजा प्रेसनजित मगध देशका राजा बिम्बिसारलाई प्रभावित पार्नसकेकोले हो । सम्राट अशोकले आफ्नो राज्यसत्ता र शक्ति गौतम बुद्धको शिक्षाप्रचारमा खर्चिएकोले अहिले विश्वमा बुद्धको शिक्षा प्रचारप्रसार भएको हो ।

यसै सन्दर्भमा समाजवादी एवम् पूर्व प्रधानमन्त्री विशेश्वरप्रसाद कोइरालाले राजा राष्ट्रियता र प्रजातन्त्र नामक पुस्तकमा उल्लेख गर्नुभएको छ- 'एउटा व्यक्तिमात्र मैले देखेको छु इतिहासमा जो सफल भएर मरे, त्यो बुद्ध थिए । बुद्ध मात्र हुन्, जो सफलताका साथ ८० वर्षसम्म बाँचे । तर उनले बडो चलाकीवाल राजनीति गरे । उनले जनसाधारणलाई भन्दा राजपुत्रहरूलाई आफ्नो सम्पर्कमा राखे । त्यस बखत ब्राह्मण र क्षेत्रीहरूको बडो ठूलो संघर्ष थियो । ब्राह्मणको खिलाफको यो आन्दोलन थियो । ब्राह्मणहरूको हातमा हातहतियार हुँदैनथ्यो । बुद्धिबल मात्रै हुन्थ्यो । हातहतियार क्षेत्रीहरूसँग हुन्थ्यो । त्यसहुनाले, उत्तर भारतका तमाम क्षेत्रीयहरूलाई यिनले आफ्नो मतअन्तर्गत ल्याएका थिए । त्यो मगधका राजा हुन् वा अरु कुनै ठाउँका, यिनले राजपुत्रहरूलाई मात्र परिवर्तित गरे । त्यसहुनाले जो मुकाबिला गनुपर्थ्यो विरोधको, त्यो यिनले गर्नुपरेन । नत्र, दुनियाको कुनैपनि ठूलानेता बडो सफल भएर मरे भन्ने देखिन्न त्यस दृष्टिबाट । तर मेरो दृष्टिबाट त ती सफल नै भएका हुन् ।'

यस अर्थमा बौद्धहरूलाई मुलुकको राजनीतिबाट

टाढा राख्न सधैं भरी संस्कृति परम्परा रितिरिवाज अल्मल्याएर राख्ने सदीयौ वर्षदेखि राज्यसत्तामा आफ्नो प्रभुत्व राख्न चाहने वर्गहरूको चाल? बाट मुक्त भई बौद्धहरू बृहत स्वार्थका लागि राजनीति र सामाजिक सरोकारमा चासो राख्नुपर्छ, न कि मनोगढन्ते हल्लाबाट आफ्नो विचार निर्माण गर्ने हो । बौद्ध समाजमा देखिएका कमिकमजोरी विकृति विसंगति रचनात्मक तरिकाले तथ्यसंगत र आधारयुक्त भएर आलोचना गरी सामाजिक न्यायमा आधारित समाज निर्माणमा आ-आफ्नो स्थानबाट यथासक्य पहल गरौं । धर्मलाई समाज रूपान्तरणको माध्यम बनाउन हामी सबै एकजुट भएर अघि बढ्नुपर्छ ।

(लेखक बौद्ध युवा कमिटीका सचिव हुनुहुन्छ र लेखकको यो व्यक्तिगत विचार हो ।

कं नं स्वां जुई

- दुर्गालाल श्रेष्ठ

कं नं स्वां जुई, स्वां नं थें हे
छं जक वैत न्हिलाः स्व
छं निम्तिं सुं दै मखु वैरी
नुगलं बैर हुया छ्व ।

लु जक मनेवं हे थःत मयःम्ह
नुगलय् तं वय् धुंकी
थः थम्हं ख्वाः गुलि स्यं अवलय्

वैरी उलि स्यंकीमखु छंगु
गुलि स्यंकइ खः बैरं
बैर दुस्वइगु लुखा व अहं खः
व लुखा सुं क तिना छ्व ।

पाठकवर्गलाई सूचना

हाम्रो आनन्दभूमि बौद्ध मासिक पत्रिकाको
नवीकरण शुल्क अबदेखि नेपाल बैंक
लिमिटेडस्थित खाता नं. २१७-१०-३४४९० मा
जम्मा गर्न सक्नुहुनेछ ।

पश्चिमीहरूको चाला !!

कुनै बेला यी पश्चिमीहरूको बुद्धि पनि के हुन्छ कुन्नी ? कसैको धार्मिक आस्थालाई ठेस पुग्ने गरी आफ्नो नाफाका लागि दुरुपयोग गरिदिन्छन् । स्पेन र स्विट्जरल्यान्डमा भर्खरै त्यस्तै भएको छ । स्पेनमा वर्गर किडले एउटा विज्ञापन बनाएछ कमलको फूलमाथि बस्ने धनधान्यकी हिन्दु देवी लक्ष्मीलाई एउटा वर्गरको माथि बसालेर लेखिदिएछन् LA MERIENDA ES SAGRADA अर्थात् पवित्र खाजा । अब यो मासु भएको वर्गरमा के त्यस्तो पवित्र कुरा हुनु र अमेरिकालगायत पश्चिमी देशका हिन्दुहरूले नै आपत्ति जनाएपछि वर्गर किडले त्यस विज्ञापन हटाए पनि उसले कसैको आस्थामा ठेस पुऱ्याउने नियत नभएको भन्दै माफी पनि

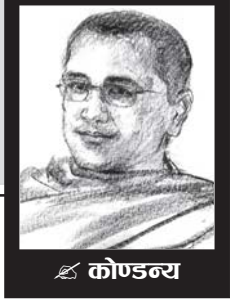
माग्यो । केही समयअघि मात्रै पनि स्विजरल्याण्डको एउटा पसलमा भने बुद्धको मूर्तिमा जुत्ताको माला लगाइदिएको खबर आएको थियो । भारतको एक परिवार त्यता घुम्न जाँदा त्यस्तो देखेछन् । त्यहाँ त उनीहरूले केही भनेनछन् । अनि देश फर्किएपछि मिडियालाई त्यहाँ खिचेको भिडियो बाँडिदिएछन् । भारतीय सञ्चारमाध्यमहरूले यसको खुब प्रचार पनि गरेका थिए । गताङ्कमा आनन्दभूमिले

तार्किक रूपले विशेष सम्पादकीयमै उल्लेख त गरे तर नेपालमा खासै समाचार नबने पनि भारतमा भने भारत सरकारले स्विजरल्याण्डसँग स्पष्टीकरण सोध्नुपर्नेसम्मका प्रश्न उठाइए । स्विजरल्याण्डको त्यो पसलमा बुद्धको मूर्तिमा त्यस्तो आपत्तिजनक कार्य जारी छ कि छैन भन्ने थप खबर आएको छैन ।

- प्रस्तुती संघरत्न शाक्य

प्रतिक्रिया : सन्दर्भ पंचशील र पुण्यानुमोदना बहिष्कार

कोण्डन्य

बु.सं. २५५३, श्रावण १, बिहीवार दिउँसो मोबाइलमा रिङ्ग बज्यो, पाटनको लाइन फोन नम्बर, हेलोपछि “म बिसन्तर” भनी गत आषाढ २७ का दिन बौद्ध युवा कमिटीको आयोजनामा सम्पन्न १७ औं बौद्ध वक्तृत्व कला पर्व बारे जिज्ञासा राखेको आभाष पाएँ । “उनीहरूले त पंचशील नै बहिष्कार गरे, पुण्यानुमोदना समेत गराएनन् नि !?” भन्दै यसमा मेरो धारणा बुझ्ने प्रयास गरियो । फोनमा कुरा गर्ने बिसन्तर शाक्य “बुद्ध-वाणी साप्ताहिक” का सम्पादक भन्ने मेरो मानसपटलमा छाउने वित्तिकै “पंचशील प्रार्थना-पुण्यानुमोदना” बारे त्यतिबेला मेरो ध्यानै गएन, उनीहरूले बहिष्कार नै गरे भन्नु उचित नहोला, समयावधि वा के कारणले त्यसो गरेनन् होला भन्ने जिज्ञासासहित रचनात्मक रूपमा लेख्न सकिन्छ, त्यसरी शीलप्रार्थना नगराउनु सही वा गलत भन्ने पाठकलाई नै मापन गर्न छूट दिनुपर्छ” भनी उनले आफ्नो पत्रिकामा लेख्छ नै भन्ने आभाषसहित सुझाव दिएँ । साथै विगतमा भन्दा फरक प्रस्तुति, फरक शैलीकासाथ कार्यक्रमअगावै प्रशिक्षण कार्य गर्नु राम्रो पक्ष हो, हामीले रचनात्मक तवरबाट विरोध जनाउनु पर्छ, आपसी मनमुटावलाई प्रदर्शन गरेमा अरु हाँस्छन् भन्ने भावका साथ पुनः यदि चित्त बुझेन भने उनीहरूले प्रस्तुत गरेको कार्यक्रम जनसमक्ष जनस्तरले नै सही गलत मूल्याङ्कन गर्ने अभिप्रायका साथ प्रकाशन गर्न सकिन्छ, आपसी आरोप-प्रत्यारोप, लान्छनाका रूपमा अगाडि बढ्दा पाठकलाई फाइदा पुऱ्याउँदैन, यसमा बढी ख्याल गर्नुपर्छ भनी सुझाव दिएको थिएँ । “भन्तेले पनि बौद्ध वक्तृत्व नभनौं” भन्नुभयो भन्ने कुरा उठाउँदा मेरो आशय विषयगत विधाका कारण सबैलाई समेट्ने प्रसङ्ग मात्र भन्नेको स्पष्ट पारें ।

शनिवार एकाविहानै फोन उठाएँ, अनागारिका सुजाताले आफ्ना प्रातःस्मरणीय पिता देहावसान भएको दुःखद् समाचार सुनाइन्, आज कुनैपनि समयमा आउँला भनी वचन दिएअनुस्म दिउँसो ३ बजे सुभाष प्रिन्टिङ्ग प्रेस, नकबहिलमा गएँ, पूजापाठ गरी फर्किँदै गर्दा अशोक हल नजिक पुग्दा “बुद्ध-वाणी” को याद आयो, खोलिएकै दोकानमा सो पत्रिका लिएर आउनु भनी भिक्षु जवनलाई अह्वाण । दोकान पारभैसकेकोले पाटनढोकासँगै

पत्रिका दोकान छ, त्यही किनुंला भने । शनिवार भएकोले होला दोकान बन्द, त्यसै फर्किँएँ, मनमा कौतुहलता छाइरहेको थियो । कौतुहलता साम्यपार्न पत्रिका मगाएँ, सरर पल्टाउँदै पढ्दै गएँ (२०६६ श्रावण ४, शुक्रवारको ४/२८अङ्क), प्रमुख पृष्ठमै पूर्व राजा ज्ञानेन्द्रको गुणगानसहित उनको आवश्यकता र ज्ञानेन्द्र शाहलाई अझै राजाकै रूपमा यत्रतत्र प्रस्तुत गरिएको देख्दा मलाई खासै आश्चर्य लागेन । तर त्यतिबेला आश्चर्य लाग्यो जतिबेला अन्तिम पृष्ठको “बौद्ध कार्यक्रममा पंचशील र पुण्यानुमोदना बहिष्कार” भन्ने शीर्षकीय समाचार पढ्दै अगाडि बढेको थिएँ ।

वस्तुतः बौद्ध युवा कमिटीका सचिव सुनिल महर्जनको अनुरोधमा यसवर्ष वक्तृत्व पर्वअगावै सहभागी वक्ताहरूलाई सुमङ्गल विहारमा दिइएको प्रशिक्षणमा म स्वयं पनि प्रशिक्षक थिएँ । प्रशिक्षण दौरान सहभागीहरूसित सहज वातावरणमा कुशलवार्तासहित अन्तर्क्रिया समेत भएको थियो । सम्भवतः त्यसैले होला वक्तृत्व कला पर्वका दिन मलाई र प्रा. वज्रराज शाक्यलाई समीक्षकमा राखिएको थियो । विभिन्न विहार, परियति केन्द्र, बौद्ध संघसंस्थाद्वारा प्रतिनिधित्व गरी सहभागी वक्ताहरूले आ-आफ्नो विषय-विधामा सन्तुष्टपूर्वक बोलेका थिए । समग्रमा सो कार्यक्रम रचनात्मक एवं सफल भएको मान्नुपर्छ, मलाई यस्तो लागिरहेको छ । तर, यसै बारेमा प्रकाशित समाचार पढ्दा मलाई खल्लो लाग्यो, त्यो रूपमा प्रस्तुत हुन नहुने, त्यसरी प्रकाशनलाई प्रयोग गर्न नहुने, यदि व्यक्तिगत रीसईबि भएमा समेत यसरी सार्वजनिक प्रदर्शनीको रूपमा छापामा ल्याउनु हुन्न आदि इत्यादि मनोभावना एकपछि अर्को तैरिएको हुँदा रचनात्मकता लागि केही लेख्नुपर्छ भनी यो कलम चलाएको हुँ । त्यसो त बुद्ध-वाणीले पृष्ठ ३ मा कार्यक्रमसम्बन्धी १० वटा फोटो प्रकाशित गरेका छन्, ३ पृष्ठ पूरा कार्यक्रमकै लागि खर्चिएको छ, यसबाट पक्कै पनि बुद्ध-वाणीले उचित स्थान दिएकै छ भन्ने स्वीकार्य विषय हो । तर लेखनीमा भने किन उदार हुन सकिएन ? ! यो आश्चर्यको विषय लाग्नु अस्वाभाविक होइन ।

प्रकाशित समाचारमा उल्लेख्य- "पंचशील र पुण्यानुमोदनलाई बहिष्कार गरेर बौद्ध जगतलाई नै लज्जित बनाएको कार्यक्रम", -"नयाँ ढंगले कार्यक्रम गर्ने नाउँमा पंचशील र पुण्यानुमोदन जस्तो कार्यक्रमलाई बहिष्कार गर्ने जुन दुस्साहस गरेका छन् यसले बौद्ध जगतलाई नै अपमान मात्र होइन बौद्ध परम्परा तथा बुद्धशिक्षालाई नै समाप्त गर्ने षडयन्त्र..", -"आखिर कसको स्वार्थ पुरा गर्न कसको निर्देशनमा यसरी बौद्ध परम्परालाई समाप्त गर्ने कार्यलाई बौद्ध युवा कमिटीको तदर्थ समितिले गरे .." - "नयाँ गर्ने नाउँमा बौद्ध परम्परालाई समाप्त गर्ने कार्यलाई प्रोत्साहन दिने अक्षम्य भूलको आत्मालोचनासहित क्षमा माग्नुपर्छ । होइन भने बौद्ध जगतमा यो नै उनीहरूको पहिलो तथा अन्तिम कार्यक्रम हुनेछ र बौद्ध जगतमा नै उनीहरूको औचित्य र अस्तित्व समाप्त हुने प्राय निश्चित नै छ ।" ...यी वाक्यांश पढ्दैजाँदा नियास्रो लाग्नु, त्यतिसम्मका शब्द किन लेख्नुपन्यो होला जस्तो म एक थेरवादी भिक्षुको नाताले मलाई अपाच्य लाग्यो, प्रशंसास्त्री वर्षा गर्नुपर्छ भन्ने मेरो मान्यता होइन, स्तरीय र मर्यादित आलोचना गरिए हुन्थ्यो, कमसेकम मैत्रीसहगत भनौं वा मुदितायुक्तभाव त भल्किए हुन्थ्यो नि जस्तो लाग्यो, त्यसो भनेर त्यस संस्थासित मेरो कुनै संलग्नता छैन, बस धार्मिक सदभाव मात्र छ ।

कार्यक्रम दौरान मैले समीक्षकको हैसियतले विभिन्न विषयगत विधामा सहभागी वक्ताहरूले बोलेका बारेमा उनीहरूको वक्तृत्व कला श्रवणपश्चात्- "कसैले वस्तुपरक शैली त कसैले भावपरक शैलीमा बोले, कसैले आत्मपरकतामा तैरिए त कोही आलङ्कारिकतामा बगे, कोही आख्यानात्मक (कथानात्मक) र विश्लेषण गर्नमा अल्झिए भने कोही कोही तार्किक एवं तुलनात्मक शैलीमा छाउने प्रयास गरे, समग्रमा सन्तोषजनक छ, सुधारत्मक पक्ष पनि अझै बाँकी रहेको मन्तव्य व्यक्त गरेको थिए । साथै "जातीय भेदभाव, मूर्तिपूजा कति सही वा कति गलत, बुद्धधर्ममा महिला अधिकारको सुनिश्चितता, सामाजिक समस्यामा बौद्ध समाजको सरोकार, बुद्धधर्म र आर्थिक विकास, बुद्धको व्यावहारिक शिक्षा, आमसंचारमा बौद्धहरूको पहुँच, नेपालको शान्ति प्रकृत्यामा बौद्ध दायित्व, मानवतावादी बुद्धशिक्षा, चतुर्ब्रह्म विहार, परियत्ति शिक्षाको आवश्यकता" आदि सुधारत्मक एवं प्रगतिशील विचार प्रवाह हुने विषयमा सामाजिकीकरण, दशवर्षिय जनयुद्ध, वृहत शान्ति सम्झौता, धर्मनिरपेक्षता, जातीय अतिवाद, संविधान सभा जस्ता विषय वस्तु उठान गरिएको सन्दर्भमा समष्टिगत भावनालाई अभिप्रेरित गर्ने प्रसङ्गमा बौद्ध वक्तृत्व नै नभनौं भनी

सम्पूर्ण पक्षलाई समेट्ने मनोभावना व्यक्त गरेको थिए । तर बुद्ध-वाणीमा- "बौद्ध वक्तृत्व कार्यक्रमलाई बौद्ध वक्तृत्व नभनौं खाली वक्तृत्व पर्व मात्र भनौं भनेर पंचशील र पुण्यानुमोदन वहिष्कारको विरोध गर्नुभएको" भनी कुरा बङ्गाइएको देख्दा आश्चर्य लाग्यो ।

यसरी नै संसदमा बौद्ध भिक्षु आनन्दको उपस्थिति कति ठीक कति बेठीक यो आफ्नै ठाउँमा छ, यसलाई बहसको विषय बनाउन सकिन्छ । माओवादी पार्टीबाट प्रस्तावित भएर मात्र गलत भन्नु सही हुनसक्ला ? एमालेबाट भिक्षु अश्वघोष राष्ट्रीय सभामा मनोनित हुनु शतप्रतिशत ठीक हो ? त्यसैले बहसको विषयसँगै समस्याको समाधान खोज्नु विवेकपूर्ण शैली हो । कार्यक्रममा आमन्त्रित प्रमुख अतिथि उनै सभासद् भिक्षु आनन्दले राज्यबाट कुनैपनि अधिकार सुनिश्चित गर्न जनदबाव श्रृजना गरी अधिकारजन्य मागलाई बेलैमा उठान गर्नुपर्छ भनी मधेश आन्दोलन र त्यसबाट उठाइएको "एक प्रदेश एक मधेश" उपलब्धिपूर्ण रूपमा स्वीकार्ने वा स्वीकार गराउने आन्दोलनको उदाहरण प्रस्तुत गरी बौद्धहरू पनि आफ्नो अधिकार सुनिश्चित गर्न मधेश ब्यूँफिएजस्तै जागृत हुनुपर्छ भनी बोलेको कुरालाई बङ्गाएर - "माओवादी सभासद् भिक्षु आनन्दले पनि आफ्नो मन्तव्य राख्ने क्रममा एक प्रदेश एक मधेश दिनुपर्ने जस्ता राजनीतिक भाषण मात्र गरेर जुन उद्देश्यले कार्यक्रम गरिएको थियो त्यसबारे केही नबोल्नुनै दर्शकहरू क्रमशः बाहिरिदै गएको दृश्यले पनि धार्मिक कार्यक्रमलाई राजनीतिक कार्यक्रमको रूप दिएको चित्त नबुझेको स्पष्ट हुन्छ ।" भनी बुद्ध-वाणीमा छापिनु राजनीतिक पूर्वाग्रहोन्मुख जस्तो लाग्यो ।

यसरी नै आयोजक समूहले मंचमा सन्तुलन हिसाबले आमन्त्रण गरेको देखिँदा समेत "बौद्ध भिक्षुहरूको भन्दा राजनीतिक व्यक्तिहरूलाई बढी आमन्त्रित गरी मञ्चमा राखिएको" समाचारमा कतिको सत्यता छ भन्ने कुरा सभासद् भिक्षु आनन्द, नेपाली कांग्रेसका जिल्ला सभापति चन्द्र महर्जन, एमालेका जिल्ला सचिव हरिकृष्ण व्यञ्जनकार, ललितपुर बारका सचिव प्रकाश महर्जन, वक्तृत्व कला पर्व मूगुठीका अध्यक्ष बाबुराजा शाक्य, बौद्ध युवा कमिटीका संरक्षक परिषद्का सदस्य राजु शाक्य, लोक बहादुर शाक्य, दिवंगत हेराकाजी सुइकाका धर्मपत्नीको उपस्थितिले स्पष्ट हुँदैन र ? १८ औं वक्तृत्व कला पर्व आयोजनाको जिम्मा वहन गर्ने चिन्तनशील युवा समूहले विवादरहित तवरबाट पर्व संचालन गर्न सकोस्, कम से कम अहिलेको जस्तो विवाद कसैले नल्याउन् । राम्रो रचनात्मक

कार्यमा सबैले सहयोग गर्नुपर्छ ।

वास्तवमा, हामी सबैले आचारसंहितालाई पालना गर्नेपर्छ । आ-आफ्नो डम्फु बजाउँदै मेरो गोस्को बाह्रैटक्का भन्ने सोचले कहिकतै फल्नेफुल्ने ठाउँ पाउँदैन । विग्रह र विवाद होइन एकताका लागि समष्टिगत हितसुखका लागि अगाडि बढ्नसके बौद्ध सांगठनिक विकासमा ठूलो प्रेरणादायी भूमिका निर्वाह गर्न सकिने हुन्छ । आज राजनैतिक परिवृत्तमा त सहमति र सहकार्यको राजनीति गरिनुपर्छ भन्ने सोच हावी भइरहँदा हामीचाहिँ आपसी गालिगलौज-लान्छनामै अल्फिनु राम्रो हो र ? विसन्तर शाक्य आफैँ निवर्तमान अध्यक्ष भएको संस्थालाई आफैँ सम्पादक, आफैँ प्रकाशक भएको, अफ "बुद्ध-वाणी" जस्तो पवित्र नाम बोकेको पत्रिकाले बौद्ध युवा कमिटीको विगतको इतिहासलाई समेत धब्बा लाग्नेगरी तथानाम शब्दको दुस्प्रयोग गरी खिल्ली उडाउनु जो कसैका लागि सुखकर विषय हुनसक्दैन । "बौद्ध जगतलाई अपमान, बौद्ध परम्परा तथा बुद्ध शिक्षालाई नै समाप्त गर्ने षडयन्त्र, कसको स्वार्थ पूरा गर्न र कसको निर्देशनमा संचालित, अक्षम्य भूलको आत्मालोचनासहित क्षमा माग्नुपर्ने, होइन भने औचित्य र अस्तित्व समाप्त हुने" जस्ता लान्छना गम्भीर विषय हुन् । पंचशील प्रार्थना र पुण्यानुमोदन कार्यक्रम नराखिएको निहुँमा यसरी गम्भीर आरोप लगाउँदैमा को ठूलो हुने ? कसको इज्जत बढ्ने ? कस्को अस्तित्व दिगो र गतिशील हुने ? कस्ले पुनर्जीवन प्राप्त गर्ने ? यी सोचनीय विषय हुन् । त्यसैगरी १८औँ वक्तृत्व पर्व जिम्मेवारी वहनसँगै चिन्तनशील युवा समूहका कोषाध्यक्ष सुलोचना शाक्यले मन्तव्य व्यक्त गरेकी थिइन् भने उनलाई समारोहस्थलमै कार्यक्रमको असन्तुष्टि बारे प्रकाश पार्न लगाइए पनि हुन्थ्यो वा सो समूहको अध्यक्षको हैसियतले विसन्तर शाक्य आफैँले भन्नुपर्ने कुरा प्रकाश पारेको भए सायद यो अफ प्रभावकारी एवं नैतिक-दवावयुक्त हुन्थ्यो कि चिन्तनीय विषय हो ।

त्यसो त स्वस्थ एवं रचनात्मक आलोचना पाच्य हुन्छ, त्यस्तै असन्तुष्टिलाई प्रकाशमा ल्याउने तौरतरिका पनि थरी थरीका हुन्छन् । कुनैपनि आम संचारमाध्यममा अराजकतवरबाट आ-आफ्नो खेमा/लबिङ्गसहितको पीत-पत्रकारिताले पाठकवर्गलाई केकस्ता लाभ पुऱ्याउन सक्छ ? यस विषयमा समस्त प्रकाशन जगतले ख्याल गर्नेपर्ने देखिन्छ । माथि उल्लेख्य सन्दर्भले पक्कै पनि यौटा बहसलाई अगाडि सारेको छ कि बौद्ध सार्वजनिक कार्यक्रममा पंचशील प्रार्थना

अनिवार्य छ वा छैन ? मलाई लाग्छ उल्लेख्य कार्यक्रमको हकमा भन्नुपर्दा वक्तृत्व पर्व मूल गुठीको कार्यक्रमका लागि आचारसंहिता स्पष्ट हुनुपर्छ । आचारसंहिता उल्लंघन गरेमा वा सम्बद्ध संस्थाले खुलास्वमै बहिष्कार गर्ने घोषणा गरेमा ईश्रू बनाउन सकिन्छ । पंचशीलप्रार्थना मात्र नगराएको हो वा शीलपालना गर्नु नै आवश्यकता छ वा छैन पनि भने कि यतातिर ध्यान केन्द्रित हुनुपर्छ । वास्तवमा थेरवाद बुद्धधर्म प्रभावसहितको बौद्ध कार्यक्रमहरूमा पंचशील प्रार्थना अनिवार्य जस्तै हुँदैछ या गरिँदैछ भन्नु । तर शीलप्रार्थना गरिँदा पनि बुद्धपूजा भने गरिएन भनी भन्नेहरू समेत आउलान् । नितान्त धार्मिक कार्यक्रममा अनिवार्य भन्नु र बुद्धशिक्षालाई आधार बनाई जीवनोपयोगी सन्देश प्रवाह गर्ने अन्तरक्रियात्मक कार्यक्रममा समेत अनिवार्य गर्नुमा निश्चय पनि केही अन्तरता हुनसक्छ भने प्रार्थनासहित कार्यक्रम गर्नु/गराउनुको महत्ता र विशेषता सकारात्मक एवं रचनात्मक पक्ष हुनसक्छ । तर पंचशील प्रार्थना नगराईदा वा पुण्यानुमोदना नगराईदैमा अक्षम्य भूलभयो, बुद्धशिक्षा-बौद्ध परम्परालाई नै समाप्त गर्ने षडयन्त्र गन्थो भन्नु आफैँमा कतिको सही छ यो सोचनीय विषय हो । यदि अक्षम्य भूल नै गरेको दावी गरिसकेपछि पुनः आत्मालोचनासहित क्षमा माग्नुपर्ने कथन आफैँमा बाफिएन र भन्या !? त्यसो त नेपाललगायत बौद्ध राष्ट्र कहलिएकै देशमा पनि विनापंचशील प्रार्थना सार्वजनिक समारोह भएगरेका नजीर नभएका होइनन् ।

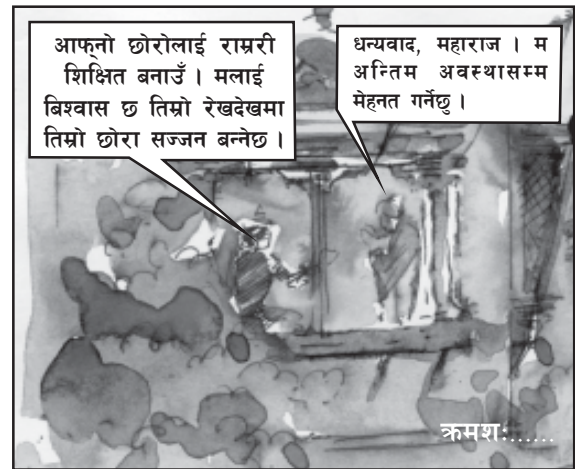
अन्तमा, जे होस् बुद्ध-वाणीमा प्रकाशित समाचार संप्रेषणले खुला बहसलाई निम्त्याएको छ । स्वस्थ एवं रचनात्मक बहसले समाधानका लागि ढोका खुल्दैजान्छ । गालिगलौज, आरोप-प्रत्यारोप शैलीले सही गन्तव्यमा पुऱ्याउँछ वा पुऱ्याउँदैन, सरोकारवाला सबैले सोच्नुपर्छ । यसरी नै वक्तृत्व कला पर्वसम्बन्धी विवादास्पद कुरा नउठोस् भन्नाकारखातिर आधिकारिकताका लागि आचारसंहिता लागू गरिनु सकारात्मक पक्ष हुनसक्छ । कुनैपनि आपसी भित्री कमीकमजोरी पक्षलाई जनमानसमा सार्वजनिक हेतु उजागर गरिँदा नकारात्मक सन्देश प्रवाहित हुनसक्छ, यसमा हामीले सजगता र सतर्कता अपनाउनु हामी सबैका लागि सुखकर, शान्तिकर र हितकर हुनेछ भन्ने अभिप्रायसहित यो प्रतिक्रियात्मक लेख लेखेको हुँ, कसैले अन्यथा नसोच्नु होला, साथै कुनै पूर्वाग्रहले यो लेख-रचना सम्प्रेषण गरेको छुइन् । ॥ अस्तु ॥

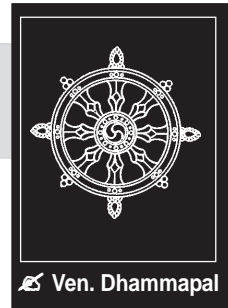
अंगुलिमाल - २

- चित्र : भिक्षु उत्तम

- कथा : भिक्षु जनक

The Buddhist doctrine of mental health

The main doctrine of mental health; mindfulness

Accordingly, the Buddhist approach has been threefold: cultivating volitional control in a meaningful way,

1. *Sila* or practice of observing precepts),
2. Mindfulness (*Sati* and *Samadhi* to recognize mental objects as such and to be able to keep them at bay) and
3. Wisdom (*Panna* to gradually cut through the illusory processes that create this deep sense of self).

When we look at a stationary ceiling fan, we see three distinct blades, but as the fan moves fast enough the blades appear to merge into one. Similarly when we watch a cartoon film, we see creatures moving, thinking and doing things, although we know that these are simply still drawings that have been projected at a very high speed. It is this rapidity of change that creates the illusory processes. According to Buddhism, our minds operate in terms of *Khanas* ('mind moments'), there being 17×10^{21} *khanas* in the blink of an eye. The sense of I, mine, me, my and that of constancy, agency, continuity, solidity, the four primary elements, in objects and relationships is the result. This is the fundamental reason behind all our suffering. Cutting through these illusory processes is not easy and can be a many lifetimes' job.

From the Buddhist point of view, true insight or wisdom is an experiential phenomenon. It should not be confused with intellectual understanding, faith or belief. Knowledge is described to be of three kinds:

- i. *Shrutimaya* (derived from others e.g. by reading books, listening to talks, and so on),
- ii. *Chintanmaya* (deduced through observation, experimentation and research) and
- iii. *Bhavanamaya* (experiential).

For example, one can get an idea of the quality of food in a restaurant by reading the endorsements and the menu or looking at the pictures of the dishes. This is similar to knowledge (e.g. about mind-body processes) gained by reading books, watching

television and listening to talks.

One can deduce a better impression by looking at the delight or disgust on the faces of the customers actually eating

in the restaurant. This is similar to a physicist who has investigated the nature of the universe and has firmly come to the conclusion that there is nothing solid or substantial and that everything is in a state of flux, changing, impermanent, soulless, agencyless and illusory.

This is still far from being enlightened, because it is not an experiential insight. Just as one gets an idea of the true taste of the meal by eating it, an enlightened person (in the Buddhist sense) actually experiences the mind-body phenomena as illusory, unsubstantial, transient and agencyless.

An essential ingredient for achieving such wisdom is the quality of the mind. Wisdom comes when there is mindfulness and full concentration. Full concentration means a penetrative and continuous unshakeable concentration from moment to moment. In this way, mindfulness is a tool and wisdom (or enlightenment) is the goal and is seen as the perfect state of mental health in Buddhism.

Thus, Buddhism has a very clear concept of mental health promotion and how to achieve this. Mindfulness is the most important tool for this purpose. The Western mental health professionals have also begun to use mindfulness as a tool for prevention, treatment and rehabilitation as regards mental disorders. However, it is not essential that any tool for promotion can be equally beneficial for treatment.

Most people know that jogging can be very beneficial to health promotion but harmful if we have a broken leg. A Plaster of Paris could be helpful for such a leg but harmful as a means of health promotion for unbroken legs.

If we are suffering from a psychotic disorder, for example, it may be very difficult to follow instructions and practice mindfulness. Some clinicians have even reported deterioration in mental state in such situations. However, in most other situations, it can be rather beneficial.

Reviews of psychological mechanisms involved in meditation, psycho-physiological changes, and

therapeutic effects of meditation suggest various advantages, for example, release of tension, availability of affect, openness, receptivity, sensitivity, better management of pain, performance and learning and reduction in psychosomatic symptoms, anxiety, hostility and in dependence on alcohol and drugs.

Just as the development of walking, talking and sphincter control is greatly influenced by parenting, the development of emotional management skills is similarly affected. As there is no state of weatherlessness, there is similarly no state of emotionlessness.

However, the emotions may be too subtle and preconscious and we become aware of them only when they intensify and break through into our consciousness. Even at the subtle level, they play an important role in a variety of mental functions, such as, information processing, cognition, motivation and so on. Mindfulness meditation helps to expand our consciousness and thus get in touch with such subtle emotions and thereby impact on a variety of mental functions.

Some excessively intense emotions can become traumatic and overwhelming and can trigger a chain of disastrous consequences such as, violent or destructive acting out, alcohol and drug abuse, psychosomatic illness and even psychogenic death. One may feel that such an emotional state is going to be everlasting and may not appreciate the fact that all emotions are only transient. With the help of mindfulness meditation, if one does not fight, indulge or actively avoid, they will just run their course. In fact, like taming a tiger, their energy can be harnessed for creative and constructive purposes.

Human beings are symbolic mediators who can make mountains out of molehills. Through mindfulness one realizes that the mind is filled with thoughts that constrict and distort our awareness as if in a state of being hypnotized by them. Through mindfulness one begins to see the thoughts for what they are, i.e. unsubstantial. It is like focusing on the empty sky, watching the clouds come and go, transient, impermanent and changing. The emphasis is on letting go, non-attachment. One begins to appreciate that the feeling of I, me, or self is just one of the numerous thought forms that flit in and out of consciousness. They seem to have a will of their own, and it is futile to control them. Most schools of psychotherapy also aim at exploring and correcting these distorted and mistaken conceptual models of reality including that of suffering, a symbolic state.

Therefore, many psychotherapists have started using mindfulness as a part of their approach. Use of

mindfulness meditation in the clinical context has been reported. In 1993, Epstein has shown how the Buddhist approach including mindfulness can complement, inform and energize the practice of psychotherapy. Behavior Therapy approach for achieving relaxation also uses aspects of mindfulness practice. The Dialectical Behavior Therapy for the treatment of severely suicidal and self harming patients diagnosed as suffering with Borderline Personality Disorder, uses mindfulness as an essential ingredient.

Some has developed a programmed to cope with stress, pain and illness using mindfulness meditation. John Teasedale (personal communication) has found that group intervention programmed incorporating aspects of mindfulness based stress reduction when applied to patients with recurrent depression currently in remission, is effective in halving relapse rates in patients with three or more previous episodes of depression.

In the light of the above, mindfulness meditation appears to have an enormous potential for its use as a tool by the practitioners, planners and researchers of mental health promotion.

Healthiness and unhealthiness; mind and body

Health and disease are among the common experience of human life that is the special concern of religion. Religion, in every society, in every stage of history, upholds the value of well-being and health as necessary for a meaningful life, and provides its adherents with ways and means to enhance their health and to enable them to deal creatively with human vulnerability to disease, pain and suffering.

There is an agreement that health and well-being does not mean only or simply the absence of pain and suffering or the lack of disease, disability, defect and death, but has a positive meaning. There is much debate today over what this positive meaning is. This is an attempt to the Buddhist approach to health and disease. After all Buddhism has over 2,500 year history of involvement in medical theory and practice. As a living religion its teachings have much influenced the ways Buddhists think and act in matters of life and death.

Since health is a human value that all of us are concerned with, it is hoped that this type of critical discussion will show Buddhist contribution to the ongoing discussion on how to define health and therefore the role and function of the modern health care professionals who represent and serve this crucial human value.

To be Continued....

Lumbini, the Holiest Place

✍ Harishchandra
Lal Singh

The sad plight of Lumbini has led some devotees and thinkers to shed tears.

The latest record so far available is the story of Reverend Fuji Guruji of Japan who expressed his view seeing the sad plight of Lumbini during his visit there in 1931 in the words, "There is nothing to see there. There is no access road nor is there any place to stay. Therefore, I intend to construct a peace stupa and vihara in Lumbini." His request for the same was rejected by the Rana government. Frustrated by his failure to fulfil his wish, he turned his attention to Rajagriha and other important Buddhist sites for the construction of magnificent Buddhist Peace Stupas. The dream of Rev. Fuji Guruji materialized only in recent years by the construction of a World Peace Stupa in Pokhara and Lumbini. The disciple of Rev. Fuji Guruji, Yunataka Nabatame, became a martyr to this cause when he was engaged in the construction of World Peace Stupa in Lumbini.

Another similar instance is provided by the story of Security General of the United Nations U Thant, who visited Lumbini in 1967. At the time of the visit of U Thant, late Sanghanayaka Anirudha Mahasthavir was at Lumbini. U Thant met him at the premises of the Mayadevi Mandir. Then and there the visiting dignitary cried uncontrollably. Since then the progress of Lumbini development started. Apart from taking initiative for the all-round development of Lumbini as the head of the United Nations, U Thant had made some personal contribution for the development of Lumbini.

The importance of Lumbini is growing day by day. As time passes on, it will be the most sacred place on the earth hallowed by the birth of the Buddha who has been a great source of inspiration for peace and prosperity in the world through the rational and scientific teachings.

Some impressions of the great writers on Lumbini

Nepal occupies a unique position among the Buddhist countries of the world. The son of a Shakya prince was born in 544 BC at Lumbini, in present day Nepal, about 15 miles from his father's capital, Kapilvastu.

Gautam Buddha has left his footprint on the soul of mankind. This human teacher eclipsed even the heavenly gods and the places consecrated by his

presence were held in great veneration. Before his *parinirvana*, the Buddha spoke of the four places which a pious believer should visit with faith and reverence. They are the Lumbinivana, where the Tathagata was born; Gaya, where he attained Bodhi (enlightenment); the Deer Park at Isipatana (Saranath), where he prevailed the Law for the first time; and Kushinagar, where he reached the unconditioned state of Nirvana. (Bapat: *2500 years of Buddhism*, 1956)

Among the sacred places of Buddhism, Lumbini where the Blessed One was born must inevitably come first. It has been identified with the site of Rummindei in the Nepalese Tarai. As the birthplace of the Buddha, the site grew in sanctity and importance....

Of course, there still stands at the site a pillar engraved with an inscription commemorating the great Ashoka's pilgrimage to this place in the twentieth year after his consecration. "Here the Buddha was born", says the emperor, and his statement proves the identity of the sanctified spot beyond any doubt. (Bapat, 1956)

The two important places associated with the birth and early life of the Buddha, are Lumbini and Kapilavastu, Both of them are today in the Nepal territory. There is no doubt that Lumbini is the birthplace of the Buddha. It was identified as early as 3rd century BC by Ashoka, and the fifteen feet pillar of chunar stone with characteristic Mauryan polish erected by him stands there as witness. (R.D. Diwakar: *Bhagawan Buddha*, 1960)

Lumbini, the holy birthplace, had been known to Buddhists from the Buddha legends, though it would seem that to the legend-makers themselves its exact location was not known. Its geographical bearing is mentioned vaguely "in the Sakya territory beside the Himalayas. From Magadha, where the legends were being made, to the Himalayan foothills, the trek by no means was easy; the way was long and difficult-across rivers and forest-land-and few could venture on the pilgrimage. He who brought Lumbini out of the mist of legends into light of topography was no other than Emperor Ashoka himself. A legend, drawn from distant historical reminiscence, about Ashoka's pilgrimage to Lumbini undertaken in his twentieth regnal year (249 BC) is given in the *Divyavadana* it is now confirmed

by the discovery of Ashoka's commemorative pillar at the site.

The history of Lumbini is blank for nearly seven hundred years, after that until we hear of it again from Fa-hsien who did not, however, find it possible to visit it, it had been swallowed up by the Tarai (forest overspreading the Himalayan foothills). Hsuan-Tsang did visit Kapilvastu in the same terrain, but found it likewise in the jungle's death grip. It seems from his account that he was able to gather some information about Lumbini, which he does not seem to have visited, from contact with a company of thirty monks who still clung to the ruins of the holy Saky Capital-particulars about Asoka's pillar and the 'oil river' running nearby. These are the two landmarks of Lumbini today, besides an ancient shrine of unknown age containing a defected image of Maya. (S.Dutt, *Buddhist Monks and Monasteries of India*, 1962)

I have come down here (Butwal) because a tradition which there is no reason to doubt is that the Buddha's birth in about 550 BC took place in Rummindei in the Bhairahava district.

We go there on an elephant which the Governor (Bada Hakim) has kindly placed to our disposal. The great calm animal takes five hours to go thirty kilometers, using his trunk to harvest any tufts of rice which come within reach. We perch as best we can on his broad back, balancing ourselves against the continuous jerks and swayings, and we arrive so numb that we choose to go on foot, as we usually do, for the return journey.....

On this melancholy plain there is only a small white modern temple. An old sculpture inside it representing the miraculous birth of Siddhartha indifferently accepts the formal offering of a Brahman, who makes it twice daily with listlessness of long habit..... Serenity streams down from the sky and floats suspended in the motionless air, filtering from inanimate objects into the spirit. This is the birthplace of the Prophet, whom such a great part of humanity has sought the light to lead them from suffering to blessedness. Over the centuries the master has redeemed men from subjection to the gods or supervision by them which prevent the serene contemplation of things, and has given men back the courage of solitude in the face of suffering and death. He has extinguished men's false hopes, but conquered their fears. (G Tucci, *Journey to Mustang*, 1952)

When the author first visited this Bethlehem of the Buddhists in 1993, Nepal was, as has already been indicated - cut off from the outside world. The frontiers in the Tarai were not, however, closely

guarded. With the help of some Buddhists, I was able to go secretly on foot across what seemed an almost impossible area of borderland, and then to penetrate some six miles into Nepalese territory along narrow paths that led ultimately to the Lumbini grove, where the pilgrim was politely halted. I was, however, allowed time to visit this holy place, which was then isolated from the outer world. Near the column were a few abandoned excavations, the remains of archeological exploration undertaken by a Nepalese General at the turn of the century. Behind, half-overgrown and in the shadow of some old trees, lay a small shrines, crudely constructed from the debris of ruined buildings, but newly whitewashed and well kept. The entrance was a narrow doorway, and beyond this were some steps leading down to a vaulted cellar - a tiny windowless room, the darkness of which was relieved only by the faint light that penetrated through the entrance. Once he had grown accustomed to the atmosphere the outlines of a sandstone relief emerged, depicting the birth of the Buddha, a work dating probably from the 2nd or 3rd century AD in the Mathura style of Indian art. The surface had deteriorated, having been worn away by rain through the course of the centuries; nevertheless one could see from what remained that this was a work full of character. As in the birth scene depicted in plate 13, Queen Maya, Mother of the Buddha, stands close to a tree and is reaching up into its branches. At this moment the child is issuing out of the right side of the mother, to be received by god Indra, whilst the god Brahma and a serving-woman remain somewhat in the background. Below in a subsidiary scene, or could see another picture of the child immediately after the birth, taking amid prophetic utterances, the legendary seven paces. Peasants from the surrounding countryside had laid a humble gift of flower in front of the image. Not far from the little shrine was a pool, probably that in which, according to Fa-hsien (early 5th century), the mother of the Buddha had bathed shortly before the birth. Hsuan-tsang (7th century) also saw this pool, and commented on the clearness of the water and the flowers floating on its surface.

When I paid my second visit to the Buddha's birthplace, in 1958, a surprising transformation had taken place. Nepal had ended its isolation from the outside world, and for the celebration of the 2,500th anniversary of the Buddha's death, in 1956, a road had been built from the Indian Tarai right to the memorial site in Lumbini Grove.

(Everest Waldschmidt: *Art treasure of Nepal*, 1967)

बौद्ध गतिविधि

पद्म सुगन्धमा तदर्थ समिति गठन

आषाढ १२ गते । भिक्षु सुमेध महास्थविरको धर्मानुशासकत्वमा "पद्म सुगन्ध विहार तदर्थ समिति" गठन भएको भएको छ ।

पुरानो विहार समिति र उपासक उपासिका पुत्रः को सम्पूर्ण सदस्य महानुभावहरूको सरसल्लाह र सहमतिअनुसार हाललाई विहारमा एक तदर्थ समिति गठन गर्ने निर्णय भए वमोजिम गोविन्द रञ्जितको अध्यक्षतामा १३ सदस्यीय पदाधिकारी तथा सदस्यहरू भएको समिति गठन गरिएको छ । साथै सभासद् ध्यानगोविन्द रञ्जित लगायत ७ जना विशिष्ट व्यक्तिहरूलाई सल्लाहकारमा राख्ने निर्णय गरिएको छ ।

जेष्ठ बौद्ध व्यक्तिको सम्मान

आषाढ २६ गते । धर्मचक्र दिवसको उपलक्ष्यमा विराटनगरमा बुद्धशासनिक तथा सामाजिक क्षेत्रमा योगदान पुऱ्याएको गुणानुस्मरण गर्दै विराट बौद्ध संघले धर्मकुमार हलवाईलाई एक समारोहबीच सम्मान गरिएको छ ।

सम्मानित उपासक भोजपुर टक्सारमा जन्म भई विराटनगरमा बसोबास गर्नुहुने व्यक्ति हुनुहुन्छ । २०४३ सालमा स्थापित विराट बौद्ध संघको संस्थापक तथा लामो अवधिसम्म अध्यक्ष पदमा रहनुभएका विहार निर्माण कार्यकालमा लाग्नुभै प्रत्यक्षरूपमा आफू पनि सहभागी भई धार्मिक कार्यक्रममा धर्मका कुराहरू गरी अन्य उपासकउपासिकाहरूलाई पनि प्रेरणा प्रदान गर्ने कार्य गर्दै आउनुभएको थियो । साथै नेपाल तथा भारतमा भएका विभिन्न ध्यानशिविरमा भागलिनु भएका उहाँले विभिन्न बौद्ध सम्मेलनमा पनि भाग लिनुभएको छ ।

१७ औं वक्तृत्वकला पर्व सम्पन्न

असार २७, ललितपुर । आषाढ पूर्णिमा एवं धर्मचक्र प्रवर्तन दिवसको उपलक्ष्यमा सभासद् भिक्षु आनन्दको प्रमुख आतिथ्यत्वमा बौद्ध युवा कमिटी, ललितपुरद्वारा उपत्यकाकास्तरीय वक्तृत्वकला पर्वको आयोजना गरियो । तथागत गौतम बुद्धको शिक्षा र ज्ञानका माध्यमबाट युवावर्गको सशक्तिकरण र व्यक्तित्व विकास गर्ने उद्देश्यले आयोजित यसपटकको वक्तृत्वकला कार्यक्रममा सहभागीहरूले कोरा सैद्धान्तिक नभई बुद्धशिक्षाका विविध पाटो र समसामयिक विषयमा बोलेका छन् ।

मुलुकको वर्तमान अवस्थामा बौद्धहरूले सोचविचार गर्नुपर्ने मुद्दाहरूलाई वक्तृत्वकलाको विषयवस्तु बनाइएको सकारात्मक मानिएको छ । यसरी नै दिवंगत समाजसेवी हेराकाजी सुइकाको पुण्यस्मृतिमा अनित्यस्मरण (मौनधारण) गरी उनका श्रीमतीलाई सम्मान गरिएको थियो ।

कार्यक्रममा "बुद्धधर्ममा जातीय भेदभाव" विषयमा युवक बौद्ध मण्डलबाट विनोद पासवान, दिपावती पुस्तकालयबाट दिपेश शाक्य, "मूर्तिपूजा कति ठिक ? कति बेठिक" विषयमा शाक्यसिंह परियत्तिबाट श्लेष्मा शाक्य, सर्वज्ञारत्न शाक्य (व्यक्तिगत) र "बुद्धधर्मले महिला अधिकार सुनिश्चित गरेको छ" भन्ने विषयमा विश्व शान्ति पुस्तकालयका मोनिका वज्राचार्यले बोल्नुभयो । यसै गरी "सामाजिक समस्यामा बौद्ध सरोकार" विषयमा जनविकास युवा समूहबाट रश्मी शाक्य, "युवा समस्यामा बौद्ध समाजको भूमिका" विषयमा सुवर्ण छत्रपुर विहारबाट सविना महर्जन, "बुद्धशिक्षा व्यावहारिक छ" विषयमा अध्ययन मण्डलका निलिसा वज्राचार्य, दीपंकर परियत्ति शिक्षालयका रचना वज्राचार्य र आमसञ्चारमा बौद्धहरूको पहुँच विषयमा पद्मावती पुस्तकालयका सलिना शाक्यले वक्तृत्व कला प्रस्तुत गर्नुभयो ।

त्यस्तै "नयाँ संविधान बौद्ध सरोकार" विषयमा अध्ययन मण्डल नागबहालका दिपक महर्जन, "नेपालको शान्ति प्रक्रियामा बौद्धहरूको सरोकार" विषयमा सुमन महर्जन, (स्वतन्त्र), "बुद्ध शिक्षामा मानवता छ" विषयमा दीपंकर परियत्तिका श्रमिक अवाले, युतब्रम्ह विहार विषयमा सिद्धिमङ्गल बुद्ध विहारबाट लक्ष्मी महर्जन, "देशको वर्तमान अवस्थामा परियत्ति शिक्षाको आवश्यकता विषयमा मैत्रय युवा संघका सविना बातीले बोल्नुभएको सो कार्यक्रममा सभासद् भिक्षु आनन्दले प्रमाण-पत्र प्रदान गर्नुभयो । सहभागी सबैलाई प्रेरणाथी जनही पाँच पाँच सय रकम हस्तान्तरण गरियो ।

यसअघि कार्यक्रममा बौद्ध सभासद् भिक्षु आनन्दले बौद्धहरू पूजापाठ र विहारको गतिविधिमा मात्र सीमित नभई संविधान निर्माण र शान्ति स्थापना आ-आफ्नो स्थानबाट यथासक्य पहल गर्नुपर्नेमा जोड दिनुहुँदै उहाँले बौद्धहरू आफ्नो अधिकार प्राप्तिको संघर्षमा पछि परेको पनि टिप्पणी गर्नुभयो ।

कार्यक्रमका समीक्षक मिश्र कोण्डन्यले धर्मनिरपेक्ष घोषणा भइसकेपछि रणनीतिको अभावमा बौद्धहरू चेपुवामा पर्दैजाने बताउनुभयो । नीतिनिर्माण तहमा बौद्धहरूको पहुँच, प्रतिनिधित्व हुनुपर्ने भन्दै उहाँले भन्नुभयो 'माग पुरा भएपछि कसरी अघि बढ्ने विषयमा हामीसँग रणनीति छैन । अर्कासमीक्षक प्रा. डा. वज्रराज शाक्यले विभिन्न विषयका मुद्दाहरूलाई निरन्तर रूपमा उठाइराख्नु पर्छ, बहर भइराख्नु पर्छ जसले समाधानको उपाय खोजी गर्न सकिने विचार व्यक्त गर्नुभयो ।

१७ औं वक्तृत्वकला पर्व आयोजना गरेकोमा कमिटीका अध्यक्ष रवीन्द्र शाक्यलाई मूगुठीद्वारा सम्मान गरिएको सो कार्यक्रममा बौद्ध विद्वान लोकबहादुर शाक्य, नेपाली कांग्रेसका जिल्ला सभापति चन्द्र महर्जन चिन्तनशील युवा समूहका कोषाध्यक्ष निलिमा शाक्य कमिटी संरक्षक समितिका अध्यक्ष राजु शाक्य, उपाध्यक्ष किरण महर्जन, कोषाध्यक्ष अनिल महर्जन, कार्यकारिणी सदस्य मोनिष वज्राचार्यलगायतले बोल्नुभयो ।